

WILDROMANTISCH

Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk

1878

M.L. Hansen (ed.)

WILDROMANTISCH

**Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk
1878**

© Uitgegeven door STRENG, Epe 2009

Alle rechten voorbehouden. Niets aan deze uitgave mag op enige manier verveelvoudigd of openbaar gemaakt worden, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Kaart	8
De reisroute	9
Het reisjournaal	11
Index	41

Inleiding

Niet voor de eerste keer ondernam de Deventenaar Mattheus van Delden een reis naar zijn geliefde Alpen, deze keer - in 1878 - trok hij via Zuid-Beieren naar Tirol en het westelijke deel van Oostenrijk. Hij had zich al lezend goed op de reis voorbereid. Zoals hij vaker deed reisde hij ook dit keer alleen, hij vond het prettig dat hij met niemand rekening hoefde te houden. Om aanspraak zat hij niet verlegen, Van Delden maakte gemakkelijk sociaal contact en knoopte onderweg gesprekken aan met mede-reizigers, hotelhouders en gidsen. In het boekje ligt een foto van de heer Th. Hübner, een Berlijnse predikant die Van Delden onderweg ontmoette. Aan hotels ontbrak het in de Alpen niet maar het spoorwegnet was nog in aanbouw. Van Delden verplaatste zich ook per koets maar het liefst ging hij te voet, door kloven, over gletschers en over bergkammen.

In zijn hooggespannen verwachtingen werd hij niet teleurgesteld. Hij genoot met volle teugen van het majestueuze landschap, van de levendige riviertjes en de imposante watervallen. In de steden Karlovy Vary - destijds Karlstad geheten - Leipzig en Salzburg bezichtigde hij ook enige culturele bezienswaardigheden maar het meest beschreef hij de natuur. Zoals in een serieus reisverslag behoort, ontbreken opmerkingen over de kwaliteit van logies en maaltijden niet. De temperatuur wordt niet in de reeks van Celcius maar in die van Reaumur en Fahrenheit vermeld.

Van Deldens schrijfstijl is levendig en enthousiasmerend. Hij begint zijn verslag echter met een lijst van plaatsen met de bijbehorende data en een verwijzing naar de paginanummers van het handschrift. Na een ongenummerd voorwerk volgen 139 genummerde pagina's.

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

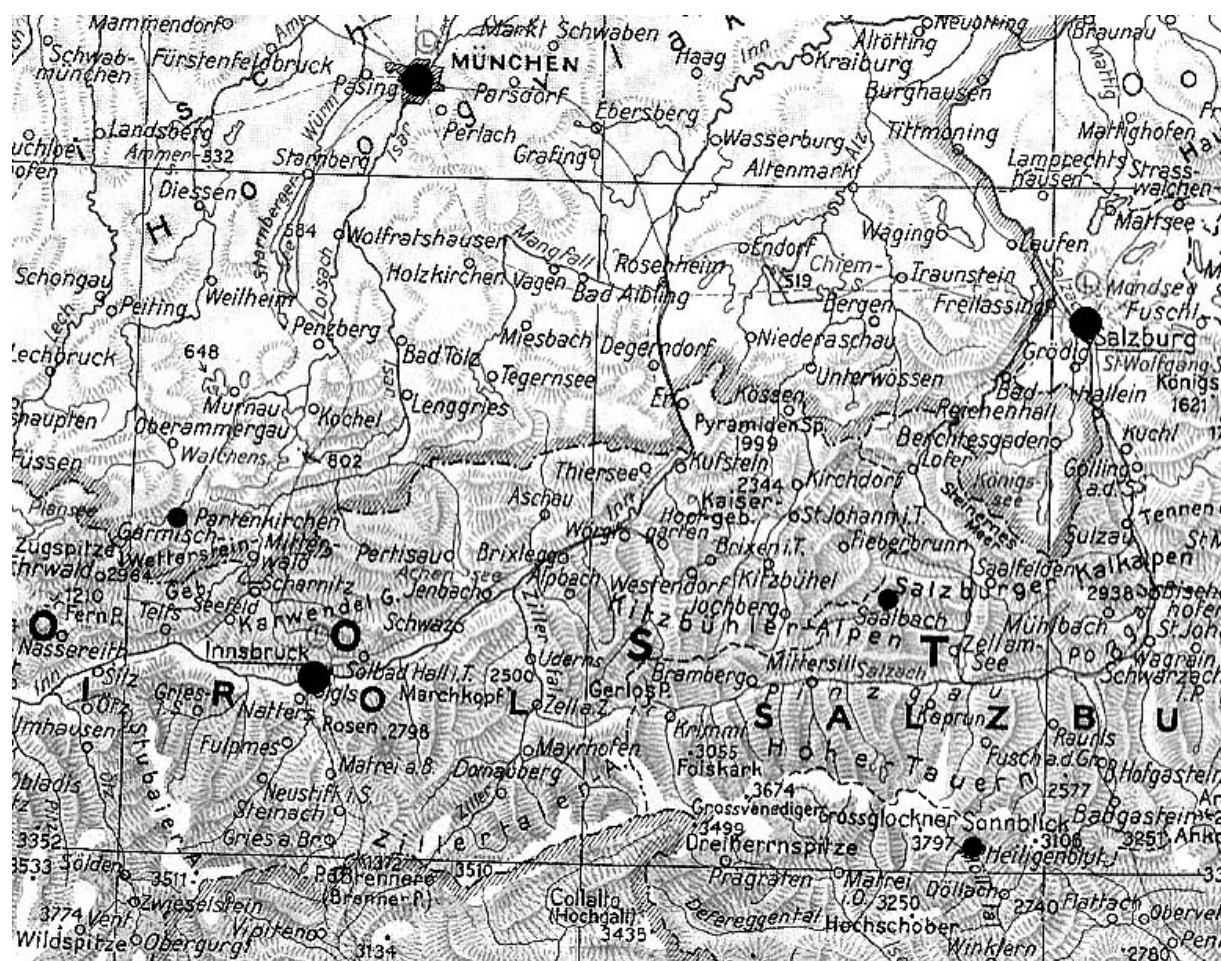
- De spelling, interpunctie etc. zijn zonder wijzigingen overgenomen, een enkele duidelijke verschrijving is verbeterd.
- De paginanummering van het handschrift staat tussen [vierkante haken].
- Aanvullingen van de editeur staan eveneens tussen [vierkante haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd.
- Onleesbare teksten zijn vermeld als < -- > en slechtleesbare teksten staan eveneens tussen <punthaken>.

Het handschrift bevindt zich in het Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek van Deventer in het Familiearchief Van Delden, inventaris nummer 68.

Op de omslag schreef de auteur:

Zuid Beieren
Tirol
Salzburg
1878

Kaart

De reisroute

		Reisroute	Bladzijde
1878			
Maandag	24 Junij	Mainz -----	2
Dingsdag	25 "	München -----	3
Woensdag	26 "	Partenkirchen -----	6
Donderdag	27 "	Partenkirchen -----	11
Vrijdag	28 "	Partenkirchen -----	15
Zaterdag	29 "	de Fernpas-Innsbrück -----	21
Zondag	30 "	Innsbrück -----	26
Maandag	1 Julij	Brennerpas-St Ulrich -----	29
Dingsdag	2 "	Sellapas-Campidello -----	34
Woensdag	3 "	Fedajapas-Caprile -----	40
Donderdag	4 "	Caprile -----	45
Vrijdag	5 "	Valzargopas-Cortina -----	50
Zaterdag	6 "	Fré-Crocipas-Toblach -----	56
Zondag	7 "	Döllach-Heiligenblut -----	62
Maandag	8 "	Glocknerhaus bij de Pasterze -----	67
Dingsdag	9 "	Pfandscharte-Terleiten -----	72
Woensdag	10 "	Zell am See-Taxenbach -----	83
Donderdag	11 "	Kitzloch Klamm-Gastein -----	90
Vrijdag	12 "	Gastein -----	99
Zaterdag	13 "	Liechtensteiner Klamm-Salzburg -----	105
Zondag	14 "	Salzburg -----	114
Maandag	15 "	München-Eger -----	120
Dingsdag	16 "	Karlsbad -----	122
Woensdag	17 "	Karlsbad -----	126
Donderdag	18 "	Leipzig -----	131
Vrijdag	19 "	Leipzig-Bad Oeiñhausen -----	134
Zaterdag	20 "	Bad Oeiñhausen-te huis reis -----	137

Het reisjournaal

De groote Centraal Alpenketen met inbegrip van hare voorbergen, strekt zich in de lengte uit, van het Juragebergte tot aan Hongarije, met Würtemberg en Beijeren ten noorden, en de Lombardische vlakte, als zuidelijke grensscheiding.

Deze oppervlakte, die tal van landen en provinciën omsluit, is zoo uitgestrekt, zoo énorm groot, dat de meest dikwijls herhaalde bezoeken, nog immer onvoldoende zijn, om al de heerlijkheid van deze, door natuurschoon, zoo rijk bedeelde streken, te kunnen bezien en bewonderen, zoodat ik aan mijne groote reislust toegevend, op nieuw mijne schreden, naar de Alpen ging wenden, en een uitstap maakte, die als aanvullingstour, van mijne vroegere Tiroler reizen kan beschouwd worden.

Ik koos daarvoor Zuid-Beijeren, Zuidoostelijk Tirol, en een deel van Salzburg, waarbij [2] ik onvermijdelijk, enkele plaatsen voor de tweede - en Innsbrück zelfs voor de derde maal wederzag, doch stelde ik mij, zooveel mogelijk, de vroeger onbezocht gebleven gedeelten, dier landen als hoofddoel voor oogen.

Nadat ik te huis, al de werkzaamheden der zaken geregeld, en mij door lectuur voldoende gemeenzaam gemaakt had met, de door mij gekozen, route, aanvaarde ik *Maandag 24 Junij 1878*, s'morgens te zeven uur, de zoo lang gewenschte tocht.

De slechte aansluiting der treinen, gaf te Arnhem, al dadelijk, een oponthoud van twee uur, juist voldoende voor eene afscheidsvisite aan mijne familie, en wilde het toeval nog, dat ik de Ex-President der Vereenigde Staten van Noord Amerika, de Heer Grant¹ en echtgenote, aan het station zag instijgen.

Om elf uur vertrok de sneltrein over Emmerich naar Cöln. Met eene meer dan weldadige warmte, de thermometer toch, teekende in de coupe, 90° Fahrenheit, [3] arriveerde ik er om drie uur, waar wederom 2 uur oponthoud, mij ditmaal zeer welkom was, om mij te kunnen verfrisschen en in de goede station's restauratie te eten.

De nog overschietende tijd, besteedde ik aan eene korte wandeling naar de Rhijnkade, en een bezoek, in de mij zoo wel bekende, doch altijd hoogst imposante Domkerk, waarvan de torenbouw, sedert mijn laatste bezoek, belangrijk gevorderd was.²

De verdere spoorrid tot Mainz, waar de trein op zijn' tijd te 9,12 uur aankwam, leverde, behalve een zwaar onweder, op de hoogte van Godesberg, en de afwisselende uitzigten, in het immer zoo fraai Rhijndal niets bijzonders; alleen werd mijne aandacht nog geboeid door eene eigenaardige wijze, om rozen, evenals vruchtboomen, tegen vrijstaand latwerk op te leiden. Het gastvrij en uitmuntend hotel de Hollande, nam mij weldra, namentlyk voor zeer korten tijd als logé op, want:

Dingsdag 25 Juny, vertrok ik alweer om [4] 6,25 uur per spoor, over Worms en Mannheim tot Heidelberg, in aansluiting met den grooten sneltrein, die van Darmstadt komende, naar München rijdt. Ik koos de eerste route als de kortste doch gevoelde al spoedig berouw, omdat op deze bijlijn, geene directe plaatskaarten worden afgegeven, en de treinen, hoewel volgens de Hendschel tijdig aankomende, toch niet bepaald met elkaar corresponderen. Mijne vrees was niettemin ongegrond, en kwam ik in tijds, aan de plaats mijner bestemming, na onderweg de colossale spoorwegbrug te Mannheim, bewonderd te hebben, en vond ik broeder A.³ die sedert eenige dagen te Heidelberg vertoefde, aan het station, om elkaar nog een half uurtje te kunnen ontmoeten.

Als gewoonlijk kwamen achter Brüchsal de doorlopende coupés, die veel beter gelegenheid tot uitzien schenken, en bij 91° warmte, wat luchtiger zyn.

Die drukkende hitte was de voorbode [5] van een hevig onwêr, juist toen de trein te Stuttgart het groote overdekte station binnenreed, en er een half uur toefde, om de reizigers, misschien, een honderd in getal, gelegenheid te geven, aan de gereedstaande table d'hôte te eten:

1 Ulysses S. Grant was van 1869 tot 1877 president van de Verenigde Staten van Amerika. Zijn echtgenote is niet getraceerd.

2 De bouw van de gotische kathedraal werd in 1880 voltooid.

3 Augustus Johannes van Delden.

deze korte pauze, eene lofwaardige attentie van de spoorwegdirectie, bij de regeling der treinen, wordt algemeen op prijs gesteld, en is bij langdurige reizen, eene ware verkwikking, ja een onmisbaar vereischte.

By 't vertrek had de regen grootendeels opgehouden en traden de liefelijke omstreken van Stüttgart, in alle pracht te voorschijn, doch veel fraaijer nog, is de rid, door de Schwabische Alpen bij Geislinge, die, hoe dikwijls ook gezien, een onverminderd genoeg opleveren. Jammer dat dit eindje zoo kort duurt, want by Ulm wordt de landstreek reeds vlak, en met uitzondering van Augsburg, dat eene kleine afwisseling schenkt, wordt op de kale hoogvlakte [6] van daar tot München, het toppunt van de allerergste eentoonigheid bereikt. Anderhalf uur lang, vliegt de trein zonder ophouden, door onafzienbare gras- en heidevlakten, of ook moerassen, waar noch huizen, noch boomen, het minste rustpunt, aan den vermoeiden blik bieden, of de allergeeringste belangstelling van den geest opwekken.

Gelukkig kwam ik eindelijk om half acht te München, en nam mijn intrek in 't goed hotel Rheinischer-Hoff in de nabijheid van 't Station.

Een gevoel van erge matheid gepaard met hoofdpijn, deed mij de toevlucht nemen, tot een duchtig koud hoofdbad en eene kleine wandeling, in het plantsoen, doch zonder baat, zoodat ik maar vroegtijdig ter ruste ging, en den volgenden morgen

Woensdag 26 Juny mij weder geheel frisch en opgewekt gevoelde, om de reis onverhinderd te kunnen voortzetten; wel is waar, niet naar het voorgenomen [7] doel, de Walchensee, maar naar het dorpje Partenkirchen in Zuid-Beijeren, dat verkiesselijker scheen, waarvoor ik nog twee uur lang moest sporen, en daarna een' postrid maken tot s'middags 4 uur. Voorwaar niet uitlokkend ! en toch viel die tour zeer mede, dank zij de noodige rust- en pleisterplaatsen en een aangenaam koeltje.

Om 6 uur vertrok de trein uit München, langs denzelfden eentoonigen weg, van den vorigen avond, doch niet verder dan station Pasing, waar een zijlinie zuidwaarts gaat en het landschap bekoorlijker wordt.

Bij Mühlthal geniet men, een' fraaijen blik in het boschrijk Würmthal, en volgt daarop Station Starnberg, aan het noordeind van de Starnberger- of Würmsee, een liefelijk punt, ofschoon de bergen in 't verschiet, in nevelen waren gehuld, denkelyk door de warme atmosfeer. De baan volgt de afwisselende oevers van het meer, langs den westkant, meestal [8] tusschen bosschen, die telkens, door coupures, fraaije vergezigten schenken tot aan Fützing, waar de splitsing der lijn, eene wagenwisseling, en daardoor een kort oponthoud veroorzaakt, juist voldoende, om van 't terras bij 't station, een laatsten blik op de kalme watervlakte, met hare heuvelachtige omgeving, te genieten.

Al spoedig hierna was Weilheim bereikt, voor mij het eindstation, en had ik vóór 't vertrek der post te 9 uur, tijd om te ontbijten, en kennis te maken, met eenige mede passagiers.

De straatweg loopt door het zeer net en vrij groot stadje, en verder door een afwisselend landschap, dat bij Mürnau, door de digtere nabijheid der bergen, in bekoorlijkheid toeneemt.

In dit statig marktvlak, werd een half uur halt gemaakt, voor het middagmaal, dat er zeer goed was, en werd van nu af, het dal langzamerhand trotscher. Achter Höhendorf, loopt de weg een eind [9] door een moeras, en overschrijdt, dan de bevaarbare Ramsau, die hier in de Loisach vloeit. Laatstgenoemde beek stroomopwaarts volgende, wordt het dal bij Eschenlohe, en vooral by Ober-Au, tusschen hooge digtbegroeide bergen ingesloten, waartegen het Wettersteingebirge in de verte met zijne kale rotswanden en menigvuldige sneeuwplekken, een heerlijk contrast vormt.

Bij Farchant, een uur gaans van Partenkirchen, komt de trotsche waterval der Kuhflucht, als eene breede schuimstreep, tusschen de digte bosschen in het gezigt; het dal verbreedt zich, en gaat de weg op den regteroever over.

Vóór de brug verloor ik mijne aangename reisgenooten, die te voet naar het dorp Garmisch moesten gaan, en kwam ik zelf om 4 uur, aan 't hotel Post te Partenkirchen, om eindelijk, na eene rid van bijna drie dagen, de zoo hoogst noodige ontspanning te vinden.

Eene flinke kamer in het zeer goed en niet [10] duur logement, werd mijn deel, en had ik er mij, alspoedig genoegzaam geöriënteerd, om eene wandeling door de plaats te maken.

Partenkirchen (op 722 meters), is een fraai ruim en luchtig gebouwd dorp, met eene nette gothische kerk, doch met zeer weinig villas, zooals men die tegenwoordig zoovele vindt; het ligt aan den voet van den Eckenberg, in het, hier zeer breede dal, met vele andere dorpjes en alleenstaande huizen, en aan den oever van de Partnach, die op kleine distantie in de Loisach stroomt.

Het beste uitzigt over den geheelen omtrek vindt men bij de Wahlfartskirche St Anton, 10 minuten

klimmens aan de oostzijde boven het dorp, langs een lommerrijk paadje, met een dozijn kapellen of votiftafels, in de landtaal “Stationenweg” genoemd.

Het kerkje zelf, is de klim niet waard doch het uitzigt zooveel te meer, vooral op een zonnigen zomeravond.

[11] De blik zweeft over het vriendelijk dal met de dorpjes Partenkirchen en Garmisch en in de verte Ober- en Unter Grainau, door groene voorbergen ingesloten, en, daarachter het trotsche Wettersteingebergte, met de besneeuwde Zugspits links, en de Kramer regts, waarachter de zon langzaam wegschulde, zoodat breede slagschaduw het vreedzaam, welbebouwd dal omhulden. Een allerheerlijkst panorama, vooral bij eene prachtvolle zonnenondergang, die langzamerhand de gehele natuur ter ruste deed nijgen, en de menschen, na gedanen arbeid, naar hunne woningen riep, even als de honderden koeijen, alle voorzien van klokjes wier zacht geklingel op een afstand, zeer harmonisch tot boven doordrong, en ook mij noopte, huiswaarts te gaan, om er met mijne medelogs kennis te maken.

Donderdag 27 Juny.

Een onvergelykelyk schoonen morgen met de hoogste bergtoppen, alle duidelijk [12] en helder zichtbaar, begroette mij bij het ontwaken, en ging ik, dan ook reeds te 6 uur, begeleid door een twaalfjarigen gids, een aardigen nog zeer speelschen jongen, die het zeer druk had, met bloemen plukken, en op en neer draven, als een jonge hond, de Partnachklamm bezoeken, en eene verdere bergtour maken. Een half uur duurde de wandeling van het dorp, door de dalvlakte, tot aan de eerste brug bij den ingang van het Partnach-thal, waar de beide bergwanden genoegzaam loodrecht nederdalende, elkaar zoo dicht naderen, dat de onstuimige overlaat, voor het smal, met leuningën voorzien paadje, dat langzaam stijgende, over drie bruggen, telkens van den eenen - op den anderen oever voert. Bij de laatste brug, een half uur van den ingang, staat men 70 meters, hooger dan de wild schuimende beek, die door het Hinter-Rainthal, stroomende, uit den gletscher van het Wettersteingebergte komt. [13] Voorwaar! een trotsch landschap, dat eenige overeenkomst met den Bodekessel in den Harz heeft, doch het verre in verhevenheid wint.

Van hier loopt het voetpaadje dadelijk steil aanstijgend, in een kwartier naar het Forsthaus “Vorder-Graseck”. Dit punt op 869 meters, aan den binnenweg naar Mittenwald gelegen, heeft een voortreffelyk uitzigt op het Wettersteingebergte en op het eenvoudig koninglyk jagtslot boven op den Schachenalp, waar een goeden rijweg van Elmau af, heenvoert, doch is mijn voorgenomen bezoek daarvan, door later ingevallen regen achterwege gebleven.

Na eene poos tevens, bij den minzamen houtvester, die tevens eene kleine restauratie houdt, vervolgden wij onze klim, over sterk hellende moerassige weiden, nog bovendien nat van den daauw, doch op iedere bocht van het zigzag paadje, weder met ruimere vergezigten, en later door even steil oplopende bosschen, naar den Eckbauer, op 1051 meters, alzoo in 't geheel [14] slechts eene klim van 182 meters of ongeveer 600 voet, dat weinig, zoude beteekenen, doch door de groote steilte, zeer vermoeijend werd, en was ik uit ongewoonte zeer warm, zoodat het aanbod, van de hupsche bejaarde boerin om mij een zakdoek te leenen en de mijne intusschen te droogen, zeer welkom kwam.

In deze boerderij, de hoogste op den Alm, wordt tevens eene “gastwirthschaft”, uitgeoefend, die door eene latere bijbouw, van zes nette logeerkamertjes, met voorkomend slecht weder, een goede schuilplaats biedt.

Achter het huis, op eene kleine hoogte, heeft men het beste uitzigt: eene ware “rundschau”, over den Wettersteinwand, het Karwendelgebergte, de Zugspitz, de Dreithorspitz, en nog eene massa andere toppen, te veel om te noemen, en in de diepte, op het dicht begroeide Ferchenbachthal. Inderdaad een prachtvol panorama!

De terugweg, liep over een ander, en veel gemakkelijker pad, dat na een uur dalens, [15] onder in het dal, langs het Kainzenbad, en van daar in een half uur, naar Partenkirchen voerde, en was ik uiterst voldaan over de prachtige tour, die weder, als eerste proeve, in het Alpenstijgen moest dienen.

Nog naauwelyks te huis gekomen, begon het te onweren, dat voor- en na de zeer goede table d'hôte, eene lange poos aanhield, en alle uitstapjes, voor 't oogenblik verijdelde, doch te 6 uur, was het genoegzaam droog, en werd de avond later prachtig, zoodat ik het Kainzenbad, s'morgens slechts inpassant gezien, eens ging bezoeken.

't Is eene alcalische bron, voor jichtlijders en huidzieken; de geheele inrichting uiterst klein, met allerliefste ligging en met fraai plantsoen. Jammer dat het zeer slecht bezocht was.

Bij mijne terugkomst, begon de avond reeds te vallen, en vond ik al de bekende logés, gezellig aan den avonddisch vereenigd.

Vrijdag 28 Juny.

Om 7 uur s'morgens, was eene wandeling [16] naar de Kuhfluchtwaterval, eene distantie van anderhalf uur gaans, aan de beurt, 't eerste uur langs den straatweg tot Farchant en 't laatste half uur tegen de berghelling.

Voor dit tweede deel, was een gids wenschelijk en werd mij in de herberg van 't kleine dorp, een' aardigen knaap van veertien jaar medegegeven. De zon die s'morgens nog al helder scheen, werd spoedig bedekt, en de hoogen bergtoppen, in digte wolken gehuld: het landschap verloor hierdoor veel, doch bleef de gevreesde weersverandering gelukkig nog tot s'middags dralen.

Ter zijde van het dorp, voert eene brug, over de reeds vrij breede Loisach, op den regteroever, waar een voetpad aanvangt, dat tegen de onderste hellingen, van den dicht begroeiden bergwand oploopt, tusschen dennenbosschen, die alle vergezigten benemen, doch de sterk schuimende beek, die over hare steenachtige bedding, in ontelbare groote en kleine vallen, naar beneden stroomt, schenkt eene voortdurende afwisseling. Het landschap wordt immer trotscher [17] en is, na een half uur klimmens, het gewenschte doel bereikt. Op een klein plateau, in de naauwe "schlucht", staat men plotzeling tegenover den ondersten, der beide groote Kuhfluchtvalle, die over een afgerond, rotsblok stroomt, en een' prachtigen sluijerval doet ontstaan. In een regten hoek daarmede, juist naast elkaar, valt een' anderen arm [van] de beek, evenzeer van den Hohen Fricken, ongeveer ter zelfder hoogte neder, om, ondergekomen, hunne wateren te vereenigen.

Het omringend landschap, is zeer trotsch en van alle zijden, door kolossale rotsgevaarten ingesloten, doch enkele zonnestralen, door de dicht bewolkte lucht heengebroken, verspreidden, op het rechte oogenblik, een liefelyk waas, over deze verheven natuur.

De bovenste val der Kuhflucht, een uur hooger tegen den berg, op 1145 meters, wordt zeldzaam bezocht, en weerhield het dreigend weder, gepaard met de geduchte klim, ook mij daarvan, en is deze water val uit het dal reeds goed zichtbaar.

Langs den zelfden weg over Farchant, kwam [18] ik, om 11 uur, nog met droog weer, te Partenkirchen terug, doch liet de regen niet lang op zich wachten. Een zwaar onweer brak los, dat den geheelen namiddag, afwisselende buijen na zich sleepte.

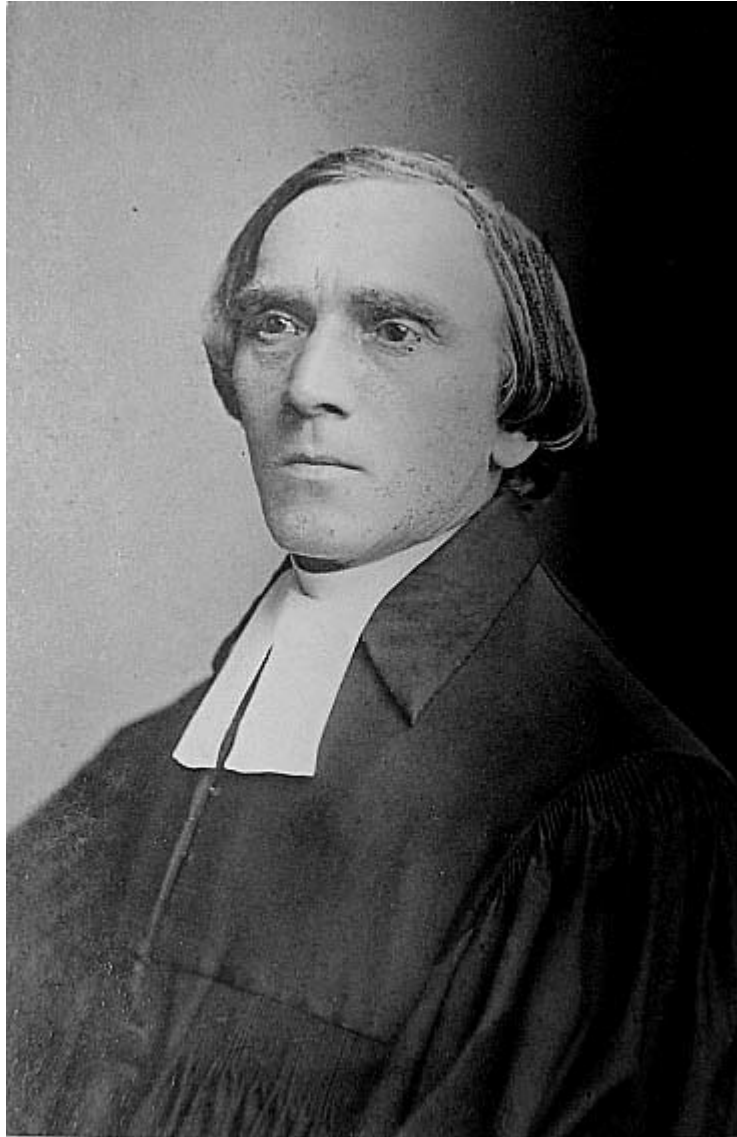
Mijn plan om te 2 uur, met de omnibus naar de Badersee te gaan, behoefde hierdoor evenwel niet achterwege te blijven, doch wel de wandeling, van daar, naar de Eibsee, een uur verder, aan den voet, van de Zugspitze, die hartnekkig zijn' top, in de wolken bleef verbergen.

De weg loopt door Garmisch, een groot net dorp, de zetel van het "Landgericht", op twintig minuten afstand van Partenkirchen, en later door het gehucht Unter-Grainau en bereikte de omnibus, na een uur rijdens, het Pension Baijer aan de Badersee.

Dit élégant hotel, ligt onmiddelijk aan den oever, in schilderachtige omgeving, met fraaije wandelpartijen. Jammer dat zoo weinig logés aanwezig waren; slechts ééne dame die er de berglucht genoot, als nakuur op eene badreis. In de post van Weilheim naar [19] Partenkirchen, hadden wij reeds te zamen gereisd, en klaagde zij zeer over de ontzettende eenzaamheid, daar haar echtgenoot, door bezigheden verhinderd, te huis moest blijven. Zij was dan ook gaarne bereid, mij op een roeitourtje, over het meer, te vergezellen, waarvoor ligte bootjes en roeijers, in 't hotel te bekomen zijn.

Dit meertje is bijna eenig in zijne soort; het wordt gevoed door bronnen, en niet door gletschers en is het water, zoo onbegrijpelijk doorzigtig, dat op eene diepte van 60 voet, de kleinste voorwerpen, nog duidelyk te onderscheiden zijn. In alle rigtingen zwemmen forellen, en is het gezichtsbedrog zoo sterk, dat men meent, zoo dadelijk, op eene rots of steen te zullen stooten, wanneer die nog 10 à 20 voet, onder de oppervlakte liggen. De geheele bodem met al zijne oneffenheden van hoogten en laagten, en de formatie der verschillende steen- en mossoorten, treden alle merkwaardig duidelyk in het gezigt. De kleur van het water is prachtig groen, doch ontwaart men de groote helderheid, eerst regt by 't overroeyen.

[20] In het midden komt eene kleine rotsgroep, eene el boven de oppervlakte uitsteken, waar bij feestelijkheden dikwyls vuurwerk wordt afgestoken. Eene drooge bui en zelfs enkele zonnestralen, die wij troffen, deden de kleurenpracht en helderheid nog ongelooflijk toenemen, en animeerde ons dit, om ook den naasten omtrek en het dorpje Unter-Grainau door te wandelen, dat met zyn' watermolen, allerschilderachtigst in de onmiddelyke nabijheid ligt.

Op de achterzijde van de foto:

D^{oo}: Th Hübner

Predikant te Berlyn

ontmoet te Partenkirchen

Juny 1878

Korte oogenblikken werd de lucht, zelfs zoo helder, dat de besneeuwde Zugspits, zich boven den bergketen vertoonde, doch op mijn' terugrid met de omnibus, was alles weder digten regen.

Om half negen te Partenkirchen komende, maakte ik met, een' der medelogés, de Heer Th Hübner predikant te Berlijn, afspraak om den volgenden morgen, te zamen [een] rijtuig te nemen, naar Nassereit, dat, om de fraaije Fernpas verkiesselyker was, dan mijn plan, om, per post, één dag later, langs den minder fraaijen weg, over Mittewald te gaan, en vertrokken wij, na een hartelyk afscheid, van al de overige logeergasten, waaronder de Heer Haring en echtgenoot [21] uit Halle aan de Saale, die ik te Gastein nog hoopte terug te zien, op:

Zaturdag 29 Juny, te 6 uur, met allerprachtigst weder uit Partenkirchen. Al de sneeuwspitsen der Hoogalpen, schitterden in de reinste morgenzon, en bleef den geheelen dag, het weder bestendig, waardoor de rid in het open rijtuig, een waar genot opleverde, en de weg over Garmisch veel aangenamer scheen, dan den vorigen avond. Unter Grainau bleef links liggen, en kwamen wij, na anderhalf uur rijdens, aan het Oostenrijksch grenskantoor te Griezen, eene verzameling van gebouwen

rondom eene opene plaats, met groote poort, waar de koetsier moest binnenrijden, doch de ambtenaren ons de rëvisie vrij schonken.

Van hier af, wordt het landschap, voortdurend schooner. Prachtige bergpartijen in het boschrijk Loissachthal, met bouwakkers en boerenwoningen geven aanhoudend afwisseling, totdat de weg uitloopt, in eene groote, diepe bijna ronde dalkom, met Lermoos, op de bergen, vóór ons, en het dorpje Ehrwald ter zijde, waar eene processie, om den Peter en Pauldag, als [22] eene lange streep, tegen de bergen zichtbaar was. Deze feestdag, schonk gelegenheid om in Lermoos, even als s'morgens in Partenkirchen, de nationale costumes te zien, met de vreemdsoortigste vrouwenhoofddekels, doch veroorzaakte, eenig bezwaar om [een] rijtuig te bekomen, waarin wij evenwel, na eenig oponthoud mogten slagen, en gingen nu het glanspunt van de geheele tour tegemoet.

De weg van Lermoos over den Fernpas tot Nassereit, een afstand van 4 uur gaans, wordt teregt, de schoonste van alle Beijersch-Tiroler pas overgangen geacht, vooral in de rigting van het Zuiden naar het noorden, om de onvergelykelyk prachtige uitzigten op het Wettersteingebergte, de Zugspits, en zoovele andere sneeuwtoppen.

Wel is waar, reden wij nu zuidwaarts, doch op de talrijke bogten van den weg gaf ons open rijtuig, gelegenheid te over, om naar alle zijden uittezien.

Achter het dorpje Bieberwier begint de [23] stijging, en bereikt men de Fernpas op 1227 méters. Op gelukkige wijze, vereenigt deze de eigenaardige kenmerken, der meest trotsche Hoogalpen-passen, met al de liefelijkheid van lager gelegen bergstreken, door de betrekkelijk geringe hoogte.

Men ziet zich nog omringd van het heerlijkste houtgewas, dat drie, hoogst schilderachtige smaragdgroene meertjes, de Weissensee, de Blindsee en de Fernsteinsee omsluit. Het laatste dezer drie, ligt reeds onder aan de zuidelijke helling, met het kasteel Fernstein op de hoogte, en de ruïnes van den Sigmundsburg, in digte bosschen, diep in de laagte aan zijne oevers. Over eene groote steenen brug, met twee bogen, passeerden wij het zuidelijk uiteind van het meer, en kwamen om half drie te Nassereit, om er, tot mijn' spijt, het aller aangenaamst gezelschap van den heer Hübner te moeten verliezen, daar onze wegen, zich hier splitsten. De zijne ging, over Landeck, westwaarts naar Zwitserland, en mijne route in oostelijke rigting naar Innsbrück. Te Nassereit verzekerde men mij, [24] dat te Telfs, de post nog te bereiken zoude zijn, waarom ik onmiddellyk, met einspänner, mijne reis vervolgde.

Over de Holzleiten, een uitlooper van den Tschürgant, ging het door digte dennenbosschen, vrij steil opwaarts naar het dorpje Obsteig, en verder naar Ober-Miemingen, waar ik alweder [een] nieuwe einspänner moest nemen, omdat men langs de geheele route van Partenkirchen af, ongenegen was, rijtuigen voor grootere distanties te geven.

Achter Obsteig begint de daling, en biedt het landschap, fraaije uitgestrekte vergezigten, vooral voor het liefelijk Innthal. De straatweg loopt ten laatsten, door eene diep uitgebroken rots, en langs eene groote spinnerij naar Telfs, waar ik, overeenkomstig de verzekering te Nassereit, een kwartier vóór den opgegeven tijd aankwam, doch, door de weinige drukte op den feestdag, de post, niettemin reeds vertrokken vond, hetwelk mij zeer teleurstelde, omdat in Telfs, niets te zien valt, maar verschaftte een' retourwagen, mij [25] gelukkig gelegenheid, voor de nog drie uur lange rid, door het Innthal.

Gaandeweg, verlevendigden zich al mijne herinneringen van vroeger tijd. Het dorpje Zirl, en daarna den loodregten Martinswand, beroemd door de wonderdadige redding van Keizer Maximiliaan⁴ in 1493, die door 't een of ander toeval op de jagt, in eene ontoegankelijke grot was geraakt, en met levensgevaar, door iemand er uitgedragen werd, nadat door den geestelijke de laatste bediening der kerk, beneden in het dal, was toegebracht, begroette ik als oude bekenden, doch even als voor tien jaar⁵, maakte het liefelyk, breed dal, een niet te miskennen indruk, van zekere eentonigheid.

Digt by Innsbrück, gaf de voorstad Hötting, meer afleiding, en passeerde ik de sterk stroomende Inn, over de nieuwe brug, eene fraaije ijzer-constructie op twee granietpijlers, die in 1872, de oude houten brug verving.

De stad, dwars doorrijdende, kwam ik te [26] half acht, aan het Tiroler Hoff, dat met zijne fraaije ligging in het nieuwe stadskwartier, al de comfort biedt, van een énorm hotel, eersten rang.

4 Maximiliaan II (1459-1519). Duits keizer.

5 Van Delden had meerdere reizen door Zwitserland en Tirol gemaakt.

Zondag 30 Juny.

Behalve eenige noodige bezoeken, aan post- en telegraafbureaux, en het kassierskantoor van den Heer M Löwe, die niettegenstaande den zondag, zeer bereidwillig mijne reiswissels uitbetaalde, bleef ik, om de groote warmte, rustdag houden en onder genot van het fraai panorama uit mijn hotel, den voormiddag aan de correspondentie wijden, om daarna te half een uur, de uitstekende, mij zoo wel bekende restauratie van het station op te zoeken. De late tijd toch, van de table-d'hôte om 6 uur, maakte eene meer uitgebreide lunch, noodzakelijk, en vond ik de groote réputation van voorheen, nog geheel gehandhaafd.

Gelukkig dat ik Innsbrück, door mijne herhaalde bezoeken, reeds genoegzaam kende, want eene wandeling, die ik in de [27] stad poogde te maken, bleek zeer afmattend, door de brandende zon, en meer nog door de dichte stofwolken, omdat, met uitzondering van de breede trottoirs, de straten nog altijd ongeplaveid zijn.

Aan den Keizerlijken burg gekomen, nam ik eene toegangskaart voor Schloss Ambras, en op de standplaats, in de Theresiën-strasse een open rijtuig, dat mij in gestreken draf, buiten de stad voerde, langs de Abdij Wilten naar den Iselberg bij den ingang van den eersten Brennerbaan tunnel.

Het uitzicht boven van het terras, over Innsbrück met de omringende bergketenen en het breede dal is verrukkelijk; een eind verder, ligt op een uur afstand van de stad, aan den voet van den Patscher Kofl, het kasteel Ambras of Ambras, afkomstig uit de dertiende eeuw, beroemd als lievelingsverblijf van den Aartshertog Ferdinand II en zijne gemalin Philippine Welser in 1595.⁶

In de verschillende zalen, worden aan de bezoekers, vele antiekiteiten, en meubelen [28] als herinneringen aan het Vorstelyk echtpaar getoond.

De ligging van dit kasteel is overheerlijk en wordt de wandeling, in de uitgestrekte tuinen, die tegen de hoogten liggen mede veroorloofd, doch een zwaar onweer maakte mij dit onmogelijk en schulde ik zoo lang in een klein herbergje, vóór de ingangspoort.

Op den terugrid, nam de koetsier den naderen weg, over dorp Ambras, onder door het dal, die veel minder afwisseling biedt, doch bij den voortdurenden regen, zeer verkiesselijk was.

Na de goede, maar weinig bezochte table-d'hôte, bleef het nog immer buijg, zoo dat alle uitstapjes vervielen, en ik om 8 uur naar het concert, in het Duitsch Café ging. Oude herinneringen werden, ook hier, weder levendig. Vóór tien jaar toch, bestond deze zaal reeds, maar toen nog onoverdekt, met verandas langs de zijden, en beweegbare gordijnen van boven.

Tot mijn groot genoegen trof ik er onver[29]wacht de Heer en Mevrouw Haring, die ik te Partenkirchen reeds leerde kennen, en amuseerden wij ons, bij de werkelijk uitmuntende muziek, op uitstekende wijze.

Maandag 1 Julij.

Dezen dag was bestemd voor den spoorrid over den Brennerpas, en het Grödnerthal opwaarts tot St Ulrich, waarin ik geheel naar wensch slaagde, dat aan eenigen twijfel onderhevig was, omdat men te Innsbrück in 't onzékere verkeerde over de post-aansluiting te Station Waidbrück.

Eerst te 9.45 uur vertrok de sneltrein zuidwaarts, nadat ik een uur te voren, een régiment Oostenrijksche infanterie met zeer leelijke grijze uniformen, in dezelfde rigting, met extra trein, den weg naar Dalmatie had zien inslaan, in zeer opgewekte stemming, met volle muziek en schijnbaar onbekommerd, of het congres te Berlijn, den vrede, al of niet, tot stand zoude weten te brengen.⁷

Ingeval van mislukken, zal de dood, ongetwijfeld veler lot zijn.

Geheel alleen in een coupé, eerste klasse gezeten, [30] met voordacht door mij uitgezocht, had ik gelegenheid naar alle zijden rondom uit te zien, en de prachtige rid, nog zoo levendig, van voor tien jaar in mijne herinnering, onder begunstiging van overheerlyk weder, volop te genieten. Jammer dat de snelheid, de indrukken zoo vluchtig maakte, en de meest stoute bergpartijen, met de talrijke tunnels en viadukten, en het uitzicht op den ouden Brennerstraatweg in de diepte, als in een panorama voorbijvlogen.

6 Ferdinand II aartshertog van Oostenrijk (1529-1595). Philippine Welser was een koopmansdochter uit Augsburg.

7 Op het congres te Berlijn werd onderhandeld over de teruggave van enige Balkan-landen door Pruisen aan Turkije.

Bij 't station Steinach haalden wij de trein met de troupes, weder in, en om 12 uur, was het hoogste punt, op den Brennerpas 1362 méters, bereikt. Een kwartier oponthoud, schonk gelegenheid tot uitstijgen, en om een totaal aanblik van de omgeving te genieten die niet bijzonder loont: het uitzicht is beperkt, en geeft alleen de kleine Brenner-see, en een' waterval op eenigen afstand, geringe afwisseling.

Van hier gaat het in ijelenden vaart, steil bergaf. Te Gossensass, bevindt zich een van de beroemdste punten, van de geheele [31] baan, die met scherpe buiging, door een' langen tunnel naar beneden loopt, tot het dorp, dat 178 meters lager, onder tegen den bijna loodregten bergwand ligt, waarvoor de trein een half uur behoeft, terwijl het te voet in 10 minuten kan geschieden.

Voorwaar! een allermerkwaardigst gezigt. Een eind verder te Tranzensveste, komt weder een belangrijk deel der lijn, doch van geheel anderen aard. De schlucht, die men passeert, de Brixener Klause genaamd, wordt beheerscht door eene groote, met sterke kazematten voorziene vesting, waar de spoor midden doorloopt, en de groote zijlinie in het Pusterthal naar Karnthen en Stiermarken aansluit. Aan 't station wordt een half uur gestopt, ter wille van de zeer goede table-d'hôte.

Eindelijk, te half vier, was de kleine halt te Waidbrück, op 463 méters, bereikt, en vond ik mijn idée bevestigd, ten opzichte van de postaansluiting, in verbinding met den sneltrein; wel is waar, slechts een klein open wagentje, doch daarom zoo veel te doel[32]matiger, zooals mij weldra, zoude blijken, want het zes uur lange enge Grödnerthal, kan hoogsten op den naam van eene bergkloof aanspraak maken, waarin de smalle straatweg, en de beek, de geheele breedte innemen, terwijl de bewoners zich moeten vergenoegen, hunne huizen op de helling der bergen te bouwen.

De weg loopt, al dadelijk steil opwaarts, aan weerszijden, tusschen de hooge berggevaarten ingesloten, wier toppen in digte bosschen wegschuilten, met zeer schuine groene, zoo pas gemaakte weiden op de lagere hellingen, waarvan het hooi, alom de lucht, met de heerlijkste geuren vervulde. Voortdurend was er veel afwisseling, en de weg bijzonder levendig, door al de boeren, die met hun vee van de St. Ulricher markt huiswaarts keerden.

De beek is eene aaneenschakeling van kleine en groote, zelfs zeer fraaije watervallen, en wordt het dal, te halverwege bij het Braühaus, dat tevens herberg is, volkomen wild[33]romantisch, de ontzettendste rotsblokken, liggen heinde en ver verstrooid, en versperren schijnbaar zoowel den weg als de beek, zoodat het water volkomen in schuim verkeert.

Eene ware Schlucht, onvergelykelyk prachtig! Verderop wordt het tooneel wat kalmer; de eerste huizen van St Ulrich verschijnen, totdat om half acht uur, het groote dorp, de hoofdplaats van het dal, bereikt is, dat eene prachtige ligging heeft op 1236 meters, een verschil van 773 méters met Waidbrück.

De tallooze nette, wit aangepleisterde, zelfs zeer groote huizen, liggen overal tegen de berghellingen verspreid, en zoude niemand denken, in zulk een afgelegen dal, eene zoo groote en zoo fraaije plaats te vinden, die klaarblykelyk zeer welvarend is, als gevolg van de houtsnêe-arbeid, waarin de bevolking bijzonder uitmunt.

De bezigtiging van een groot magazijn dezer waren, bij de Erven Purger, moest ik ongelukkig missen, om het late avonduur, doch stelde eene wandeling, door de aanvallige plaats, met haar onverstaanbaar [34] dialect mij ruimschoots schadeloos.

Aan touristen, die geene neiging koesteren, voor hooge pasovergangen, kan het bezoek van het Grödnerthal, tot aan St. Ulrich, alleen bij wijze van uitstap, ten sterkste worden aanbevolen. Dit klein wild romantisch dal, wedijvert met de fraaiste en meest beroemde partijen, van het overal zoo heerlijke Tirol. Ja! overtreft het die, op vele punten verreweg.

't logement Weisses-Rösl of Post, kenmerkte zich als goed en bijzonder goedkoop.

Dingsdag 2 Julij.

Zeer onzacht werd ik midden in den nacht door eene vreesselijke donderbui gewekt, die van berg tot berg terugkaatsende, viermalen, van verschillende zijden, weder kwam opzetten, en mij een deel mijner nachtrust ontroofde, zoodat ik, als een natuurlijk gevolg, mij versliep en eerst te 7 uur, met den gids, die ik den vorigen avond had aangenomen, op weg toog, naar de Sella-pas en van daar naar het Tassathal.

Het pad loopt nog 2 uur lang door het [35] schilderachtig Grödnerthal, langs de dorpjes St Catharina met Schloss Tischburg en St Maria of Wolkenstein, met eene ruïne van denzelfden naam, naar het einde van het dal, op 1580 méters, tot Plan, eene alleenstaande boerenhofstede, met zeer primitive

herberg, waar wij gelegenheid vonden, een half uurtje uit te rusten.

Hier eindigt de rijweg, doch een gemakkelijk, langzaam glooiend voetpad, maakt de laatste klim van 650 méters, weinig bezwaarlijk en hadden wij te 12 uur, het Sellajoch op 2230 méters bereikt.

De uitzigten zijn onderweg, voortdurend zeer boeiend, doch het panorama boven op den pas, overtreft die verre.

Regts de Langkofl en de Plattkofl, en links de Sella, terwijl vooruit de hoogst majestueuze Marmolatagroep, hare sneeuwspitsen en gletschers ten hemel verheft. Alle boomgroei heeft opgehouden, maar schenkt de prachtige Alpenflora, en het heerlijk groen van het gras, afgewisseld door menigvuldige sneeuwplekken, een' [36] weldadigen aanblik, in dit onherbergzaam oord. Het uitzigt van den Col della Rodella, op 2483 méters, wordt evenwel, als nog oneindig fraaijer en uitgebreider opgegeven. Ik besloot dus al spoedig, de nog overblijvende 253 méters, er bij te klimmen, omdat de tijd, en mijne krachten, het overvloedig veroorloofden, wanneer het weder maar droog wilde blijven. Enkele regendroppels, in den loop van den morgen, en nevelen op den top van den Langkofl, voorspelden, wel is waar niet veel goeds, doch de prachtige zonneschijn en reine lucht, animeerden tot deze korte zijtour.

Digt bij een kruis, boven op de pashoogte, bivouacqueerden wij, eenige minuten, onder de luifel van eene gesloten hooihut, als geringe beschutting voor de uiterst fijne koude berglucht, en genoten intusschen het medegenomen brood, en de hardgekookte eieren, om daarna, de wel eenigsints steile doch overigens, zeer gemakkelijke grashellingen te bestijgen.

Bijna bovengekomen, deed een' onverwachte [37] donderslag, ons zeer onaangenaam opschrikken, en bemerkten wij, door het nu hooger bereikt standpunt, dat aan de achterzijde der Col, eene bui, zoo zwart als inkt kwam opzetten, die tot onmiddellijke terugkeer noodzaakte, met het weinig bemoeigend vooruitzigt, nergens, op deze hoogten, eene schuilplaats te zullen treffen.

Gelukkig dat ik het zoo geroemd, en werkelijk allerprachtigst uitzigt, van boven af, in het Tassathal op de vijf dorpjes Campidello, Griës, Canazëi, Alba en Pénia, met de volle ijs-groep der Marmolata op den achtergrond, voor een belangrijk deel, nog mogt aanschouwen, als schadeloosstelling voor de genomen moeite, en voor den spoedig nederstroomenden regen, waarvan wij evenwel het ergste deel, in eene hooihut konden ontwijken.

Na verloop van een half uur, was de bui voorbijgedreven, maar de lucht veel te dreigend, om op nieuw naar den Col te gaan waarvan we dan ook reeds een belangrijk eind verwijderd waren, als gevolg [38] van de groote daling, die in weinige minuten, énorme afstanden doet afleggen, en moesten dus, hoezeer tegen onzen zin, besluiten de nu eenmaal ingeslagen weg, hoewel niet de rechte, te vervolgen.

Het paadje, of zoo men liever wil, de kippenloop, bleek in overeenstemming met het doorlopend karakter, der zuidelijke Alpenhellingen uiterst moeijelijk en steil, en bovendien nog glibberig van den regen, zoodat de steunende hand, van den gids, mij soms te hulp moest komen.

Met de noodige voorzigtigheid, kwamen wij, na eene daling van 1030 meters, of ongeveer 3300 voet, welbehouden, maar met vernieuwden regen te half drie uur, in Campidello.

De afdaling, direct van het Sellajoch, zonder de Col della Rodella, zoude een minder steil en steenachtig pad, doch een' gedwongen omweg over Canazëi, hebben opgeleverd.

Het dorpje Campidello, in het Boven-Tassathal, op eene hoogte van 1453 méters, [39] ligt schilderachtig aan de Avisio, waar deze de Duronbeek opneemt, met een watermolen juist bij het punt van zamenvloeiing.

De eigenaar G Bernard houdt tegelijk logement "Al Mulino" genaamd, wel is waar eenvoudig, doch zeer goed, met uitmuntend eten, mits men de gebakken aardappels met knoflook, daarvan uitzondert.

Het dorpje is klein, en heeft niets bezienswaardigs. Bovendien maakte de vermoeijende tocht van s'morgens, en het fatale wêer, dat in aanhoudenden namiddagregen, was overgegaan, zoodat alle bergen, in digte nevelen waren gehuld, bij een thermometerstand van slechts 62° Fahrenheit, het uitgaan volstrekt niet aanlokkelijk.

De voortdurende beweging, die in eene mulderszaak heerscht, begeleid, door het geklepper der nimmer rustende molenraden, gaven eene gezellige en gewenschte afleiding, in de langzaam voorbijgaande middaguren. De landstaal, is een geheel onverstaanbaar patois; de vrouw des huizes sprak echter Italiaansch, dat bij mijne [40] gebrekkige kennis dier taal, dikwijls aanleiding gaf, tot de kluchtigste misverstanden, waarbij dan ten laatste, de mulder, die het Duitsch magtig was, uit den molen moest worden geprest, om onder algemeen gelach, de partijen tot onderling verstaan te brengen.

Woensdag 3 Julij.

Troosteloos brak den nieuwen dag aan, alweder donder en zwaren regen, die de beek, bijna buiten hare oevers deed stroomen, en het anders zoo helder water, in gelen troebelen modder veranderde, en zag men, zoo ver de laag-drijvende wolken veroorloofden, veel versch gevallen sneeuw, boven in het gebergte liggen, dat volgens oordeel van de weerkenners evenwel beterschap voorspelde, en hadden zij hierin werkelijk gelijk: om 10 uur toch, kwam de zon doorbreken, en besloot ik, de groote tocht, over den Tedaja-pas, nog te ondernemen, zoodat ik, voorzien van den noodigen mondvoorraad, om 11 uur, de reis ondernam onder begeleiding van den gids, Antonis Bernard, [41] een neef van den mulder. Deze zeer geschikte man, die wat gebroken Duitsch sprak, stamelde ongelukkig zeer vermoeijend.

Door het Tassathal opwaarts, loopt de weg langzaam stijgend, langs den regter oever van de Avisio, en langs al de dorpjes, die ik den vorigen dag, van boven af zag; eene fraaije tour, van vijf kwartier, tot aan het laatste plaatsje Penía, terwijl het dal tot aan het eind, zich nog drie kwartier verder uitstrekt, met de alles overweldigende ijs-massa en de scherpe Dolomietspitsen der Marmolata ter regter zijde. Een overheerlijk, weinig overtroffen, hoogst imposant gezigt.

Langs de steile sneeuwvelden, teekende zich eene breede kale streep, veroorzaakt door eene lawine, die zoo hevig moet geweest zijn, dat zelfs, tegen de berghelling, aan de overzijde van het dal, de dennenboomen, door de luchtpersing waren weggerukt, en ook daar, evenzeer, eene breede opening was ontstaan.

Om 1 uur, waren wij aan 't eind van het dal, [42] rondom, door hooge, geheel loodregte bergen ingesloten, die allen verderen doortocht, schijnbaar afsneden, toen onverwacht tegen den steilen rotsmuur, een smal paadje zichtbaar werd, dat door laag kreupelhout aan het oog onttrokken, zig-zag, zeer steil en ontzagchelijk vermoeijend, langs den rand, van eene digtbegroeide "schlucht" naar boven liep, aan wier andere zijde, de colossale rotswanden en scherpe spitsen der Monte-Vernel, tot de groep der Marmolata behorende, zich verhieven.

Een uur lang, duurde deze inspannende corvée, in de volkstaal, niet oneigenaardig den Calvariën-berg genoemd, waarvan de moeite ruim beloond werd, dewijl, door de groote stijging, en telkens veranderende rigting van den weg, de prachtige uitzigten op de Marmolata, en het pas verlaten Tassathal, onophoudelijk afwisselden.

Boven gekomen, hadden wij 't hoogste punt, de Tedaja-pas bereikt op 2029 meters, ongeveer 400 meters lager, dan de Col della Rodella, nog wel niet geheel [43] boven allen boomgroei, doch deden de talrijke sneeuwplekken, overtuigend bemerken, dat de grens van de eeuwige sneeuw niet zeer verre meer was.

De eigentlijke pas, tusschen de Marmolata en de Mezzodi of Padon, vormt een trotsch groen Hoog Alpendal, 20 minuten lang, met een paar leegstaande hooihutten, waarvan eene, ons gedurende de lunch, eene beschutting moest bieden, voor de uiterst fijne lucht, die trotsch de heldere zonneschijn, ijskoud tusschen de reten der wanden kwam doorwaaijen, zoodat een vuurtje, door den gids, heel eenvoudig, in een de hoeken ontstoken, eene weldadige verkwikking schonk, vooral toen geheel onverwacht de regen weder in stroomen begon neder te dalen. Wij wachtten eene geruime poos, op hoop van beterschap, doch durfden om de vier lange uren, die wij nog vóór den avond moesten afleggen, niet meer te dralen, en gingen, in onze plaids gewikkeld, en gewapend met parapluies, onder gestadigen stortregen, die zeer veel van de fraaije uitzigten benam [44] bergafwaarts, door dik en dun, en vonden alle paadjes, in even zoovele beeken veranderd.

Aan 't Oostelijk eind van het plateau, ligt een klein meer, met graauw gekleurd gletscher water, in eene hoogst trotsche omgeving en eenige schreden verder de Italiaansche grenzen.

Na twee uur lang onophoudelijk dalen, door kletsnatte grasgronden, afgewisseld door naaldhout, en eene beek, met eene schilderachtige watermolen, voerde het paadje ons langs de geweldige loodregte rotswanden, aan de oostzijde der Marmolata, in Val-Pettorina en door de Serrai-di-Sottoguda, eene 20 minuten lange hoogst trotsche schlucht, wier wanden kaal en loodregt naar boven rijzen, met zoo smalle tusschenruimte, dat de sterk schuimende beek, er alleen plaats vindt, en de weg over eene soort bruggen, van den eenen - naar den anderen wand, overspringt.

Aan het eind ligt het arme dorpje Sottoguda, te midden van schilderachtige weiden en akkers, waar de weg een uur lang, tusschen [45] doorslingert, langs den oever van de Pettorinabeek, tot aan het opvolgend dorpje Rocca dat van bovenaf, een prachtig uitzigt in het Cordévoléthel schenkt.

Eene vrij gemakkelijke afdaling van ruim dertig minuten, bragt ons beneden in het dal, en om 7 uur,

met nog steeds voortdurenden regen te Caprile, het einddoel der tocht, die trotsch het ongunstig weder, en de vrij sterke nevelen, ontzagchelijk veel prachtigs had opgeleverd, en beschouw ik het Tedaja-joch, met gunstig weder, als eene weinig bezwaarlijke en tegelijk eene der meest trotsche en meest afwisselende, van alle mij bekende Hoog-Alpenpassen, die by heldere lucht, onbegrijpelijk prachtig moet zijn.

De Albergo-alla-Marmolada bij Signora Pezzè, een curieus ouder-wetsch logement, verschaftte weldra, de zoo hoogst noodige rust en verkwikking na zulke groote inspanning zoo dat ik

Donderdag 4 Julij eerst te zeven uur ontwaakte. In hoever het uitmuntend bed, en [46] het ruime ledikant, meer dan breed genoeg voor drie personen, hiertoe bijdroegen, wil ik onbeslist laten. Bij het aankleeden deed ik echter de onaangename ontdekking, dat al mijn linnengoed, door den langdurigen regen, trotsch de engelsche water-proof-tasch, geheel gevlekt was, 't welk onmiddelijk redrès vereischte.

Met behulp der dictionaire en mijne luttele kennis van het Italiaansch, daar men geen woord Duitsch of Fransch verstond, riep ik de Signora te hulp, en had de voldoening, reeds s'middags, alles uitstekend gewasschen en gesteven terug te ontvangen.

Door onverwachte verhindering van den gids, die ik den vorigen avond, had aangenomen, bood mij de zoon des huizes, Signor Pezzè, zijne begeleiding op een tourtje, dat ik beraamd had, naar het meer van Alleghe. Ik maakte hiervan dankbaar gebruik en genoot nog bovendien, eene uitstekende les in zijne moedertaal.

Om 11 uur gingen wij van huis, langs den nieuwen straatweg, die van Caprile over [47] Agordo naar Belluno loopt, met de snelvlietende Cordévolé steeds ter zijde, die zich na een half uur, in het meer ontlast, en kwamen om 12 uur, in het dorpje Alléghe, bijna aan 't zuideinde van het meer.

Wij toefden een oogenblik in eene kleine herberg waarvan de muren der gelachkamer, tot mijn groote verbazing, behangen waren, met allerlei spotprenten op den Paus en de hoogere Geestelijkheid, en dat nog wel in een R.C. land bij uitnemendheid. Mijn geleider zoowel als de kastelein, en ook mijn' gids die ik hier wedervond, hadden allen daarin veel behagen, doch konde mijne geringe taalkennis, als een uitnemend prétext dienen, om voorzigtigheidshalve, mijn oordeel er over te verzwijgen, dewijl eene gelachkamer, mij wel de minstgeschikte plaats voor zulke démonstraties schijnt.

Van hier liet ik mij met den gids, terwijl de Heer Pezzè terugbleef, over het meer naar den westelijken oever roeijen, om vandaar het uitzigt, in zijne grootste volkomenheid te gaan genieten, en inderdaad [48] de woorden ontbroken, om dit goddelijk landschap, naar eisch te omschrijven. Voor onze voeten, strekte zich de kalme groene, gladde oppervlakte van de Lago di Alléghe uit, waarin de boschrijke voorbergen en het bekoorlijk dorpje, aan den ingang eener naauwe kloof, op den anderen oever, zich volkomen duidelijk afspiegelden, terwijl dit liefelijk oord, zijn hoogst majestueus karakter ontleent, aan de onmiddelijke nabijheid der alles-overheerschende Monte-Civetta, wier graauwachtig roode dolomiet-toppen, als naalden zoo spits, tot eene hoogte van 3187 méters, fier ten hemel stijgen, met zoo steile, zoo geheel loodregte wanden, dat de sneeuw, met uitzondering van weinige plekken, geene plaats vind, zich vast te hechten.

Op onze terugwandeling, bleven wij de westzijde van het meer volgen, over den voet van de Monte Pizzo, met telkens afwisselende, immer even fraaije uitzigten en kwamen over de brug bij de kleine buurtschap Callonighe, weldra weder [49] te Caprille; de geheele tour, duurde maar 2½ uur, en werd door fraai, maar koel weder begunstigd, met sterken noordewind, waardoor ik herhaaldelijk, het boven in 't gebergte zag sneeuwen.

De namiddag besteedde ik, aan eene wandeling door het plaatsje, met zijne naaste omgeving. Dit dorp, op 1028 meters beteekent niet veel, doch is de ligging prachtvol, vooral het uitzigt van eene hoogte achter de kerk met Rocca, aan de overzijde der Cordévolé, op de voorbergen, waarachter zich de besneeuwde Padon, en de Monte Pizzo verheffen. Oneindig prachtiger evenwel, is de terugblik, onder uit het dal, vooral bij avondlicht, als de lagere bergen aan weerszijden, reeds in schaduw zijn gehuld, en de ontzettende massa der Ciretta, daarachter, nog in vollen zonneschijn prijkt. De verschillende kleurschakeringen in zonderheid, geven een geheel eigenaardig effect; de donker getinte bosschen, met de graauwe berggevaarten, de roode dolomietwanden, der Ciretta, [50] door de avondzon, als in goud gehuld, en van rondom, bekroond, door het vlekkeloos wit der sneeuw, maken een onvergelykelijk schoon contrast, met de heldere blaauwe lucht, die door geele en violette nuances, het einde van den dag verkondigt, doch zoodra toen de zon verdween, ging al dit

tooverachtig effect, verloren, het werd gevoelig koud en teekende de thermometer slechts 56° Fahrenheit.

Vrijdag 5 Julij.

Na een' zoo weinig vermoeijenden dag, als den vorigen, kon ik nu vroegtijdig weder aanvangen en stond om 6 uur, met mijn' gids, reeds marschvaardig, voor eene nieuwe groote bergpasbeklimming, en wel over den Valzargo: voorafgegaan door een hartelijk afscheid van de recht gulle familie Pezzè die allen hun best hadden gedaan, mij, 't zoo aangenaam mogelijk te maken, en in mijne gebrekkige taalkennis, hulp te verleen, zoodat een verblijf, van wellicht nog maar weinige dagen, misschien voldoende ware geweest, om vrij vloeiend in het [51] Italiaansch mij te leeren uitdrukken; even als altijd, was wel de noodzakelijkheid, hier, de beste leermeesteres.

Was den vorigen avond, het weder prachtig, ook nu was het niets minder, en toch welk een hemels-breed verschil, tusschen avond- en morgenlicht. De zon scheen even helder maar natuurlijk van de andere zijde, waardoor het karakter van het landschap ten eenenmale veranderde, doch even trotsch en even verheven bleef. De uiterst koele températuur van 48°, was hoogst welkom, omdat, achter het kerkje, de weg onmiddellijk, een half uur lang, steil opwaarts loopt, en bereikten wij, na 15 minuten klimmens de Oostenrijksche grens, en hield na verloop, van nogmaals een kwartier, het sterke stijgen op.

Het pad, eischt dan minder aandacht, en kan men zijne volle oplettendheid, onverdeeld, aan de omgeving wijden, die dit hier, in de grootste mate verdient. Prachtige boschrijke bergen, kale rotsen en onbeklimbare steile toppen met liefel[52]ijke dalen, strekken zich heinde en ver uit. In de diepte ligt het schilderachtig, zoo pas verlaten dal, waar de snelvlietende Rudi-di-Andraz, welke wij geruime poos ter zijde hadden, zich met de Cordévolé vereenigt, en de dorpjes Pocca, Piève-di-Livinalonge en wat verder Buchenstein, terwijl de Ciretta, en de Marmolata, als besneeuwde bergreuzen, in hunne kalme grootheid, op dit tooneel vol afwisseling, nederstaren.

Om 8 uur waren we te Andraz (1428 méters) een vriendelijk dorp met een' watermolen, en eene warme-bad inrichting, in allerprachtvolste omgeving.

Men sprak er Duitsch, en bleven wij er ontbijten om nieuwe krachten te vergaren voor de 2 uur lange, zeer steile klim, naar de pas, over een allerlastigst pad, vol losliggende steenen. Gelukkig dat de sterke, koude noordewind, ons in 't gezigt woei en afkoeling bragt.

Op eene hoogte van 1715 meters, passeerden wij de fraaije ruïne Buchenstein of Castello [53] di Andraz en bereikten, om half elf, de Passo-di-Valzargo op 2119 meters. 1100 meters boven Caprile, en vormt die eene diepe insnijding, tusschen de Monte Nuvolau zuidwaarts en Monte Lagazuoi ten noorden met prachtig uitzigt op de Marmolata.

Even te voren, ligt de grens van Ampezzo en begint te gelijk een' goeden straatweg, een waar genot na al de vermoeienis, en dubbel welkom, in de 30 minuten lange pas, die door eene ware woestenij van staanbrokken, naar het zeer eenvoudig Hospice aan het andere eind voert.

Eene ondragelijke warmte straalde ons, ten gevolge van den brandenden oven, uit dit huis te gemoet, doch oefende die al spoedig een' weldadigen invloed uit, na de sterke uitwaseming bij het steile klimmen.

Een uur tijds, gunden wij ons tot rusten, en waren inmiddels getuigen van een zeer geänimeerd discours, dat bijna in twist ontaarde, tusschen een dozijn Italianen, van zeer inférier gehalte, oogen-schijnlijk paardekoopers of wegarbeiders.

[54] Van hier bleven wij voortdurend, de goede chaussée volgen, door fraaije zeer afwisselende bergpartijen tot aan een' handwijzer, waar een voetpad afslaat naar het Belvédère, op Monte Crépa, 1535 méters. Hier eerst, bekomt men het uitzigt, in het zoo prachtvol en beroemd Ampezzothal met het riviértje de Boita.

Een heel eind stroomop- en stroomafwaarts zweeft de blik over dit liefelijk dal met de hoofdplaats Cortina op 1219 méters, omgeven door de ijstoppen der Monte Cristallo en Sorapiss en de loodrechte wanden van den geweldigen Monte Tofana.

Een nieuw aangelegd voetpad daalt van het Belvédère, zeer steil, langs den ruwen rotswand, in korten tijd, tot onder in het dal, en tusschen welige weiden en akkers, naar de brug over de Boita.

Te 2 uur aankomende, kreeg ik eene flinke kamer in 't hotel Croce Bianco (Witte kruis) waar het zeer goed was, doch later een hotel van den tweeden rang bleek.

Na het eten, ging ik de plaats bezien. [55] Cortina di Ampezzo is een fraai dorp, met verscheidene

groote hotels, en vele goede huizen, net gepleisterd en geverwd, waaruit de welgesteldheid der bewoners ten duidelijkste doorstraalt. Er wordt belangrijken houthandel gedreven en staat het bekend als de rijkste van alle Tiroler gemeenten. Naast de statige en bezienswaardige kerk bevindt zich eene vrijstaande groote klokketoren of Campanile, 60 méter hoog, en een eind daarvan verwijderd, de goed onderhouden begraafplaats, met vele fraaije monumenten, in marmer of verguld ijzer, onder eene overdekte gallerij, aan de achterzijde geplaatst.

De totaal indruk van Cortina, is allergunstigst, vooral van Campidello of Caprile komende, doch is er evenzeer het Italiaansch élément, geheel voorheerschend, hoewel men er met Duitsch, vrijgoed terecht kan komen. En wat de ligging van het dorp betreft, deze is, zoo als ik op de Crépa reeds zag, boven alle beschrijving liefelijk, in het hier vrij breed en goed bebouwd Ampezzo-[56]-dal en tegelijk trotsch, door de berggevaarten, die van alle zijden, zich boven en achter elkaar verheffen.

Zaterdag 6 Julij.

Even als in Ober-Baijern met rijtuigen, moet men zich in Zuid Oost Tirol, van plaats tot plaats van andere gidsen, voorzien, dat in vergelijking met Zwitserland veel minder aangenaam is, waar dezelfde persoon, 6 of 8 ja dikwijls nog meer dagen als geleider medegaat, en hierdoor eene bekendschap, en zelfs eene zekere vertrouwelijheid ontstaat, die op korte trajecten geheel vervallen.

Die taak moest dus eerst vervuld worden, dat maar zeldzaam bezwaren oplevert, en vond ik den vorigen avond, Santo Siorpaes, genegen, om als wegwijzer te fungeren, over den Passo di Tré-Croci, voor mij den vierden pasovergang in slechts weinige dagen.

Te 6 uur stonden wij marschvaardig, en verlieten Cortina, en tegelijk het Ampezzo-thal aan de oostzijde, om s'middags [57] een heel eind verder, te Schluderbach, er in terug te keeren, zoodat de groote rechte hoek, die dit dal, over Ospitale, maakt belangrijk wordt afgesneden.

De sterkste stijging komt dadelijk bij den aanvang, en loopt later de goede zandweg, ook voor karren bruikbaar, over meer effen terrein, langs de Bigontinabeek.

Fraai weder, met bedekte lucht en noordewind in het gezigt, maakten de klim gemakkelijk, maar het zoo zeer geroemd landschap, althans voor de eerste helft, viel mij niet mede.

In omgekeerde rigting zal het ongetwijfeld boeiender zijn, door het uitzigt op Cortina, dat nu rugwaarts lag, en ook al spoedig achter de hoogten verdween. Verderop loopt het pad, door eentonige bosschen en treedt dan de prachtige Monte-Cristallo groep on het gezigt.

Tusschen deze, en de Sorapiss, ligt ter hoogte van 1815 méters, de pasovergang der Tré-Croci, of drie kruizen, die uit ruw [58] hout vervaardigd, er werkelijk aanwezig zijn en met een, inderdaad, prachtvol uitzigt op de Ampezzo- en Auronzo dalen, en behalve op de beide reeds genoemde bergen, nog op de Marmarole, de Tofana en de Cadin spitsen.

Het pad, in Val-Buono afdalende, begon hier zeer vermoeijend te worden, door de ophooging tot aarden-baan, voor den aanleg van een nieuwen straatweg, en liep later zelfs geheel te niet, zoodat we ons een' alleron aangenaamsten weg moesten banen, door moerasachtige weiden, met het water, dikwijls tot over de voeten.

Intusschen waren wij, weder over de grenzen in Italie gekomen, en leidde, de nu verder goede straatweg, over Alp-Misurina, met eene groote melkerij, waarvan de honderden koeijen, rondom liepen te grazen, terwijl het prachtig gebergte der Drei Zinnen zich langzamerhand begon te vertoonen, en verder langs de Lago Misurina, een heldergroen meer, tusschen digte dennenbosschen. Over 't geheel genomen, was de [59] weg, nog al eentonig, doch voorbij de kleine herberg, aan 't meer, waar we een half uurtje uitrustten, werd die oneindig afwisselender en kwamen wij om half elf te Schluderbach (1442 méters), dat uitsluitend bestaat in Ploner's gasthaus "Zum Monte Cristallo met dépendance, en vele bijgebouwen aan de Ampezzo-sstraat.

't Ligt zeer fraai, maar zeer eenzaam tusschen hoge bergen op Oostenrijksch gebied, en was het overvuld met logés, die dit punt op de groote route, als stand kwartier kiezen, voor menigvuldige touren in den fraaijen omtrek, en dat die overheerlijk, ja onovertroffen trotsch is, ontwaarde ik s'middags eerst regt, duidelijk, toen ik te 4 uur, na afloop der goede table-d'hôte, met retourwagen, het verder deel van het Ampezzo-dal doorreed, waar dit te Toblach in het Puster dal uitmondt.

Tusschen colossale meestal loodrechte berggevaarten, loopt de weg, langs de heldergroene Dürrensee, in prachtige [60] omgeving, met de gletschers van de Monte Cristallo en Monte Popéna rugwaarts. Dit meer droogt s' winters op, en komt in de lente terug, terwijl de Riënz, die het dal doorstroomt, een half uur lang, onder den kalkbodem verdwijnt, om bij de Klausbrug, aan het postkantoor Höhlenstein

of Laudró, weder te voorschijn te treden.

Ook hier staat een groot hotel, en opent zich oostwaarts, het dal van de Zwarte Riënz (val Rimbianco), met de trotsche Drei Zinnen op den achtergrond.

Een eind verder, ziet men, van bovenaf op de kleine schilderachtige Toblacher-see, waarna het dal zich verwijdt, en een milder karakter aanneemt, om weldra uitteloopen in het breede Pusterthal, bij het dorpje Toblach, en had de geheele rid met de uitmuntende “zweipänner”, slechts één uur geduurd, doch hoe kort dit tijdsbestek ook mogt zijn, toch geloof ik niet, dat de bijzonderheden ooit uit mijn geheugen zullen worden gewischt, want dit [61] deel van het Ampezzo-thal overtreft bijna alles, wat ik op al mijne vorige reizen immer mogt aanschouwen.

Met moeite bekwam ik eene kamer, in het niet zeer groot Bauer's-Wirtshaus, tot dus ver het eenige logement, terwijl den volgenden dag, juist een groot nieuw hotel, aan den ingang van het Ampezzodal zoude ingewijd worden, beide in de nabijheid van het station. De aanleg van deze, en van eenige andere aansluitende spoorlijnen toch, heeft in de laatste jaren de toevloed der touristen, naar deze onovertrefbaar fraaije streken in onbegrijpelijke wijze vermenigvuldigd.

Mijn koffer, die ik van Innsbrück, naar hier, vooruitzond, ging ik onmiddellijk afhalen en tegelijk informeren, naar telegrammen van huis, dit laatste evenwel te vergeefs, zoo dat ik genoodzaakt was, naar de post in het dorp te gaan, dat 20 minuten zijwaarts afligt.

Na eenig zoeken, bleek dat het ambt van postmeester, en de betrekking van [62] horlogiemaker, in één en denzelfden persoon vereenigd waren, en dat brieven en horloges, klokken en gereedschappen, alle te zamen eendrachtig, in wonderbaren chaos, op de werktafel verspreid lagen. Mijn bezoek was echter, ook hier te vergeefs, en het onbeteekenend dorpje, de wandeling, heel niet waard.

Zondag 7 Julij.

Om half acht vertrok ik per spoor, het Pusterthal door, tot Dölsach. 't Is het langste dwarsdal van Tirol, dat bij Toblach door eene geringe terreinverhooging, over dwars, in twee deelen wordt gescheiden, zoodat west-waarts de Riënz naar Tranzens-veste, en oostelijk de Drau naar Villach in Kärnthen stroomt.

Over 't geheel is het wat eentonig, en heeft eenige over-eenkomst met het Innthal boven Innsbrück; doch achter station Abfalterbach, wordt de streek wilder en eenzamer; de baan loopt over hooge dammen, met zeer sterke daling van 1 op 40, en komt dan, in de drie uur lange [63] wilde “Schlucht: de Liënzer Klause”, die zeer imposant is.

Onmiddellijk achter Liënz, slechts enkele minuten sporens, ligt het kleine Döllach, waar ik om 10 uur uitsteeg. In de coupé had ik zeer aangenaam gezelschap getroffen, in eene Hongaarsche familie, een bejaard ouderpaar met hunne dochter, waarvan de oudere dame, de kleindochter van een baron Gevaerts, en dus van Nederlandsche origine was.

Het dorpje, ligt 20 minuten van 't station, tegen de onderste berghelling, en werd mij de wandeling daarheen, gelukkig bespaard door den koetsier van een vrachtkarretje, die mij bereidwillig liet mederijden, daar hoegenaamd geen ander vervoermiddel, en lastiger nog, zelfs geen pakdragers aanwezig waren.

Met het oog op het groot en flink logement “Traube” bij Putzenbacher, bevreesde mij, deze weinige oplettendheid, tegenover het reizend publiek in groote mate.

Volgens mijne reisroute, had ik plan, om [64] van hier, de Centraal Alpenketen over te trekken, hetzij over de Pfandscharte of over den Hachthor der Heiligen blute-Tauern, met de Fuscher Thörl. Beide passen vereischen 9 à 11 uur marcheren, en door de groote hoogte enorm klimmen, en bovendien eene gletschertour. Door het zeer onbestendig weder, en het bezwaar dat er geheel geene gelegenheid bestaat, om bij storm of sneeuwbuijen te kunnen schuilen, begon ik te wankelen, en stond lang in tweestrijd, om dezen vijfden en tegelijk moeilijksten pasovergang op te offeren, en liever per spoor over Villach of Franzenveste te reizen, doch de gedachte, dat ik vijf jaar geleden⁸, even zoo onverrigger zake, bij deze zelfde passen, maar toen aan de noordzijde, uit Ferleiten terugkeerde, zonder den Gross Glockner te zien, deed mij het besluit opvatten, voorloopig tot Heiligenblut te gaan, en de Pasterzen-gletscher als uitstap van daar te bezoeken.

De heer Putzenbacher, mijn plan vernemende, ried mij ten sterkste, hoewel in strijd met [65] zijn

8 Een reisverslag uit 1873 is niet getraceerd.

eigen belang, om niet terug te keeren, en integendeel de grootste pas, die over de Pfandlscharte te kiezen, daar door bemiddeling van de sectie der Klagenfurter Alpenclub, een uitstekend logement “het Glockner Haus”, de kleine rustplaats Elisabeth’s Ruhe had vervangen.

Deze raad, in dank aannemende, verliet ik om half twaalf, het fraai gelegen dorpje (726 méters) om met een’ goeden gids naar Winklern te gaan, of beter gezegd te klimmen, want van den aanvang af, gaat het immer steil opwaarts, een uur lang, tot aan het Wirthshaus op den Iselberg 1111 méters, op de grenzen van Tirol en Kärnthen.

Door deze klim van 400 meters, op ’t midden van den dag, kwam ik zeer verhit boven, doch de prachtige streek, en de heerlijke uitzigten, terzijde in het Pusterthal, stelden mij geheel schadeloos. Wel is waar, had ik met eene kar, over den ver omloopenden zandweg, kunnen rijden, doch ried men dit zeer af, om den slechten toestand van den weg, terwijl de chaussee eerst achter Winklern aanvangt. [66] Na, onder weg, een klein zwavelbad, te hebben gepasseerd, kwam ik om half twee, in dit dorpje, juist bij het losbreken van een vreesselijke donderbui, met zwaren regen: intusschen bestelde ik een “einspänner”, en vertrok daarmede, na afloop der bui, terwijl de zon, inmiddels weder doorbrak, om 3 uur, naar Heiligenblut.

Winklern ligt allerschilderachtigst, hoog boven het Möllthal, waarin wij dadelijk afdaalden, en passeerden, verschillende dorpjes. In Döllach, het grootste van alle, moest een half uur gepleisterd worden. De streek is liefelijk, met fraaije uitzigten, in sommige bekoorlijke zijdalén doch komt achter Döllach eerst het meer trotsch gedeelte.

Het dal verengt zich, en ziet men de prachtige Jungfernsprung, een 130 meter hoogen waterval. Hierop volgt Pockhorn, met zijn spits kerktorentje, terwijl hooge rotsen het Möllthal geheel afsluiten. De weg loopt in zig-zag naar boven, doch [67] belette, de inmiddels, weder aangevangen regen, het eerste uitzigt op den Gross Glockner. Niettemin was het landschap hoogst imposant. De Möll doet op nieuw, een prachtigen val “de Zlapfall”, 80 meters hoog, en bereikten wij om half acht, Heiligenblut, op 1404 meters, ’t hoogste dorp in Kärnthen, waar ik in het Glocknerhaus bij Schoker, niet te verwarren met het gelijknamig logement bij de Pasterze, mijn intrek nam.

Heiligenblut ontleent zijn’ naam aan een fleschje met bloed van Christus, dat volgens de legende, door den heiligen Bricius, uit Constantinopel is medegebragt, en in de kerk wordt bewaard.

De ligging van het dorp is onbegrijpelyk prachtig, doch verkoos de Gross Glockner onzichtbaar te blijven om op:

Maandag 8 July, trotsch het droog en helder weder, zich al even grillig te betoonen.

Om half acht vertrok ik, met den uitmuntenden führer Johann Kramser, beide gewapend met alpenstokken, die ik, op deze reis, nog niet had gebruikt, maar op den [68] verderen tocht geheel onmisbaar waren. Na een kwartier gaans, over effen bodem, door de fraaije dalvlakte, langs den oever van de Möll, die uit den Pasterzen-gletscher, vloeit, begon het stijgen, en wel onmiddelyk zeer steil, dat met kleine tusschenpozen, immer voortduurde, drie uur lang, tot aan het eind onzer tocht.

Het landschap is in allen opzichte hoogst trotsch, en vooral de terugblik op Heiligenblut, met het zonnig dal in de diepte, waar de Möll, als een zilveren lint, doorheen kronkelt, onbeschrijfbaar fraai.

In ’t zuidoosten vertoont zich de Floissgletscher, en eenige schreden verder, de eerste blik, op de laagste afstorting van den Pasterzen-gletscher, waarna de Briciuskapel volgt, halverwege, op 1612 méters, een fraai punt, met een bron van helder drinkwater, onder het gebouwtje uit de rots ontspringende, met de trotsche Leisterbachfall aan de overzijde van het smalle dal.

Immer stijgend, komt men, na 40 minuten, [69] aan het bezwaarlijkst gedeelte; de weg loopt over trappen, die in de rots uitgehouwen zijn, “de Ochsenplatte of Böse Platte” genaamd, uiterst steil en glad, al slingerend, langs diepe afgronden, naar boven, voor duizelige menschen niet aanbevelenswaardig, en kwamen ons, juist hier, verscheidene koeijen tegen, die weinig begrip van uitwijken gaven, en ons daardoor noodzaakten op de oneffen rots ter zijde te gaan.

Wanneer dit moeilijyk punt achter den rug is, wordt men beloond, door den eersten blik op den Gross-Glockner, wanneer die althans, zich niet hartnekkig in nevelen gelieft te hullen zooals nu, doch zag ik daarentegen, de overblijfselen van twee groote lawinen, en een deel van de Pasterze.

Een zeer steil en lastig zig-zag paadje waarbij zich zachten regen voegde, zonder mogelykheid om eene parapluie te gebruiken, vormde het slottableau van deze fatigante, maar niet te min allerprachtigste tour en kwamen wij om half elf bij de Elisabeth’s Ruhe, of ’t Glockner haus, het eenig huis, heinde of ver, in den [70] omtrek, dat als eene oase in de woestijn tusschen graauwgekleurde

rotsen, groote gletschers en talrijke hooge ijstoppen, den vermoeiden wandelaar, van verre toelacht, of bij mist en sneeuwstormen, den uitgeputten reiziger een toevluchtsoord, tot levensbehoud biedt.

't Inwendige van het huis is uitstekend, eene aangenaam verwarmde ontvangzaal en op de eerste verdieping, drie groote slaapzalen, met zeer dikke matten op de vloeren, en twintig ledikanten, met nog eene kamer voor de gidsen, vormen benevens een' keuken en schuurtje de geheele inrichting.

De meubels zijn eenvoudig maar zeer doelmatig; eene kleine huis-apotheek is mede voorhanden, terwijl enkele gravures, een' verkijker, een barometer en thermometer, met eene bibliotheek van 30 à 40 nummers, de eenige weelde artikelen uitmaken.

Het dienstdoend personeel bestaat uit een Ober-Kellnerin, eene dienstmeid en een' huisknecht, onder toezigt van een' inspecteur der Alpenclub, die eenmaal s'weeks, komt [71] inspecteeren, en inzage nemen van het klagtenboek en rekeningboek, waarin de specifieke verteeuring van ieder reiziger, door deze onderteekend, voorkomt. De tarieven zijn uiterst billijk, en de spijzen en dranken, onberispelijk. De geheele inrichting is eene ware weldaad van de V.A.Club, die men niet genoeg op prijs kan stellen.

Den gantschen verderen namiddag bleef een' digten regen nedervallen, waardoor ik den Glockner nog maar immer niet te zien kreeg. Enkele drooge oogenblikken besteedde ik aan de waarneming van de naaste omgeving.

't Huis ligt op 2127 meters, nagenoeg op dezelfde hoogte, als de Gothardpas en de Valzargo-pas, en nog 327 meters of circa 1000 voet boven den Rigi, ver boven allen boomgroei met de prachtigste Alpenflora, waaronder het hooggeschat Edelweiss tot vlak voor de huisdeur. De thermometer teekende niet hooger dan 52°.

Door het aangenaam gezelschap van den Heer G Behrendt en echtgenote, en den Heer H Mohr [72] en dochter, alle uit Berlijn, die eene poos, na mij, geheel doorweekt van den regen arriveerden, en s'avonds nog twee Engelsche heeren, gingen de namiddaguren vrij spoedig voorbij, daar het plan van mijn' gids, om dien dag de Franz-Joseph's Höhe, nog te bezoeken, als afkorting op de groote tour over de Pfandlscharte, op den volgenden dag, door het slechte wêer, helaas in duigen viel.

Dingsdag 9 Julij.

Te vier uur ontwakende, was de zon zoo even, prachtig helder opgegaan, en om de heeren, die de kamer, met mij deelden, niet te wekken, maakte ik zoo weinig mogelijk gedruis, dank zij, de 10 centimeters dikke vloermatten.

Ik spoedde mij naar beneden, vol nieuwsgierigheid of de Gross-Glockner zichtbaar zoude zijn, en inderdaad, na zoovele vergeefsche pogingen, mogt ik eindelijk, voor de eerste maal, en dit wel juist op mijn verjaardag, zijn besneeuwde kruin, in volle majesteit aanschouwen.

[73] Al spoedig waren de voorbereidselen voor het vertrek gereed, en in gezelschap van den heer Mohr, die zich bij ons aansloot, ging het de Franz-Joseph's Höhe te gemoet. De temperatuur was gevoelig koud 42° Fahr[enheid], dat bij het klimmen zeer te pas kwam, doch vertoonden zich eenige minder aangename verschijnselen, in de lucht, die onbestendigheid van wêer, voorspelden.

Een kwartier lang, liep het pad afwaarts door weiden, tot aan de Pfandlbach, waar in 't voorjaar, de brug was weggeslagen, door eene lawine, wier geheel tot ijs verharde sneeuwkorst, een gewelf over het water vormde, en ons de overtocht mogelijk maakte.

De gids déponeerde de bagage, en de medegenomen proviand, ergens aan den weg, onder den blooten hemel, en ging het, langs de Wallnerhut, die in den zomer, door herders wordt bewoond, maar nu nog ledig stond, over een smal zig-zag paadje, steil opwaarts, om den hoek van den Freiwand heen, met de geheel besneeuwde Pasterze, in de diepte, [74] ter linker zijde, totdat, na vijf kwartier de Franz-Joseph's Höhe op 2329 meters, bereikt was. Deze vormt het glanspunt van het geheel Glockner-gebiet.

Op eene rustplaats met banken, tegen de met steenen bedekte helling van den Freiwand, opent zich, eene van die zeldzame, hoogstimpesante uitzigten, zoo als alleen eene hoogere bergwereld, in staat is, die aan te bieden.

De blik zweeft onbegrensd over den geheelen Pasterzen-gletscher, op, eene na, de grootste der Duitse Alpen: 10200 meters lang; in zijne afstorting 1214 meters, en in het bovenste bekken 4900 méters breed. Aan de overzijde verheft zich, loodrecht de Gross-Glockner tot 3797 meters, met zijne beide spitsen, omringd, door ontelbare sneeuwbedekte bergkruinen, terwijl regts, een bijna onafzienbaar ijsveld, zich heinde en verre uitstrekt, met de ijspijramide van den Johannesberg in de verte,

die ongelukkig, door nevelen, minder duidelijk uitkwam. Aan den voet van den Fuscher[75]karkopf, op een uur afstand, zagen wij door de kijkers, de Hoffman's hut liggen, vroeger de Johann's hut genaamd, in der tijd op kosten van Aartshertog Johann⁹ gebouwd, doch sedert vervallen, en in 1870 geheel gerestaureerd door den Heer Carl Hoffman uit München, wiens naam ze thans draagt, en voor groote berg- en gletschertouren, als standkwartier dient.

Ter herinnering aan dezen verdienstelijken Alpenonderzoeker, die by Sédan sneuvelde, is op de Franz Joseph's höhe, tegen een schieferrotsblok, een marmeren gedenksteen, met vergulden inscriptie aangebragt, beschut door eene ijzeren deur, voor storm en onstuimig weder, waaronder later eene bus is geplaatst, tot opzameling van visitekaartjes, aan wier stilzwijgende uitnoodiging, wij om der zeldzaamheidswille gehoor gaven.

Na eene poos toevers, niet te lang om de uiterst fijne koude lucht, werd de terugkeer aangevangen, dat bergaf zeer snel ging, zoodat wij om half acht, weder bij de Wallnerhut [76] waren. Na een hartelijk afscheid van den heer Mohr, die met zijn gezelschap naar Heiligenblut reisde, ondernam ik, met mijn gids, de groote klim over de Alpenketen.

Had de uitstap naar de Franz Joseph's höhe, den vorigen dag kunnen geschieden, dan zouden wij nu, den veel beteren weg, direct van het Glocknerhaus, naar de pas hebben kunnen nemen, doch lag die thans te veel, buiten de route, zoodat wij een half uur lang, het Pfandlthal, ook wel Nassfeld genaamd, moesten vervolgen, dwars over een smallen, hoog besneeuwden gletscher, en kregen daarna, eene allermoeijelijkste ontzettend steile opstijging, veel erger dan de meest bezwaarlijke trappen, die ten minste égaal van hoogte zijn.

Hier integendeel was elke trede, hooger dan een gewonen voetstap, nu regts en dan weder links ombuigende, waarbij de alpenstok, ons moest opduwen en in balans houden.

De ontzettende sneeuwmassas, dit jaar [77] in de Alpen gevallen, hadden het paadje bedekt, en zagen we ons gedwongen, om zonder spoor van eenigen weg, tegen den ruwen bergwand, op te klouteren, die soms uit zand of steenen bestond, doch meestal met gras bedekt was, en daar door wat glad, tot dat wij eerst kleine en later grootere zeer hellende sneeuwvelden, dwars moesten oversteken, waar men tot aan de knie inzakte, dat zeer belemmerend en niet zonder gevaar was, zoodat ik al spoedig uitgleed, doch door de tijdige hulp van den gids, weder overeind geholpen, voor een val van eenige honderden meters bewaard bleef. Hooger gekomen veranderden, deze afzonderlijke sneeuwplekken, in groote aaneengeschaalde velden, dat wel even vermoeijend, doch niet zoo gevaarlijk was, omdat wij ze van onder naar boven, en niet over dwars behoeften te passeren, en volgde toen, de gletscher, waarvan ik, door de dikke sneeuwlaag, zonder mededeeling van den gids, niets zoude bemerkt hebben, en eindelijk, na tallooze bezwaren, het zoolang gewenschte [78] rustpunt, eenvoudig uit groote steenblokken bestaande, waar de medegenomen voorraad, nieuwe krachten schonk voor den verderen tocht.

Jammer dat reeds een half uur lang, van alle zijden, nevelwolken begonnen zamen te trekken, die alle uitzigten wegnamen, en zoo digt werden, dat op de, nu weldra, bereikte pashoogte, wij geen vijf el, van ons af, iets konden onderscheiden, als alleen de sneeuw onder onze voeten, terwijl de Spielman (3026 méters) geheel onzichtbaar bleef. De Pfandlscharte, het woord "scharte" beteekent doorgang of pas, heeft eene hoogte van 2668 méters of circa 8400 voet.

Het was er gevoelig koud, en de lucht, hoe vochtig, die ook was, door de belangrijke hoogte, bij het ademen zeer ijl.

Om 10 uur kwamen wij boven, en kregen de treurige overtuiging, dat de groote inspanning die zulk eene beklimming vereischt, helaas ten eenenmale nutteloos was geweest en restte mij alleen de troost, dat van al mijn talrijke pas-overgangen op vroegere reizen [79] het meerendeel althans, door heldere lucht en zonschyn begunstigd werden.

Wij gingen onmiddellijk verder, en bevonden aan de noordzijde van den pas, de toestand van gletscher, sneeuw en wolken volkomen dezelfde, alleen het klimmen had opgehouden en gingen wij nu afdalen.

Na een eind weegs, ontmoetten wij een gezelschap van drie touristen, met een' gids, welke laatste, volgens hier heerschende gewoonte, met mijn führer verwisselde, zeer tot mijn spijt, doch bleek mijn nieuwen begeleider, mede een zeer geschikt mensch te zijn.

9 Johan van Habsburg (?-1859). Aartshertog van Oostenrijk.

Van nu af, begon het aanhoudend, hoewel niet sterk te regenen; ware er maar wat wind gekomen dan zouden de wolken spoedig weggejaagd zijn, dat voor een kort oogenblik, werkelyk plaats had, juist voldoende, om het prachtig panorama noordwaarts even te zien, en er uit afteleiden, hoeveel er door dien digten wolkenluijer verloren ging.

Na een' geruimen tijd dalens, kwamen wij ten langen laatste aan het eind van den gletscher, en bijna te gelijk aan de laatste sneeuw, [80] die ik, beide, 3 uur lang, ter weerszijden van den pas, onafgebroken, had moeten betreden. Het pad, hoezeer nog steil, werd gaande weg beter, en kwamen wij beneden de wolkenlaag, met de prachtigste uitzigten, op het verheven amphithéater van gletschers en sneeuwbergen, die het einde van het Fuscherthal vormen.

Ook hier bevindt zich een punt, hetwelk door de gezamentlijke führers, tot vaste rustplaats is aangenomen, digt bij eene beek, die in tallooze kleine vallen, tusschen een heir-leger van steenen, naar beneden stort, waar we, het restant van den wijn, met het brood en de eijeren, ons goed lieten smaken.

Langzamerhand vertoonden zich weer weiden, daarna alpenrozen en toen dennen en nog wat lager, verschillende boomsoorten. Bij den ingang van het trotsche Käferthal, waardoor de weg, naar de Fuscherthörl en de Heiligenbluter Tauern loopt, "het woord Thörl, eene verbastering van thür of deur, wordt mede gebruikt, voor de bete[81]kenis van pas", vertoonde zich een prachtigen waterval, en waren we om 12 uur afgedaald, tot op de Fraunalp (1527 meters), met heerlijke weiden en het eerste huis dat wij weer ontmoetten.

In deze "Sennhütte" werd een oogenblik halt gemaakt, en de kaasmakerij bekeken, en kan men er kleine ververschingen bekomen en ingeval van nood, op een hooileger overnachten. Een half uur lang, duurde nu de afdaling nog tot in het Ober-Fuscherthal en dan nog één uur naar het dorp Terleiten, langs den oever van de snelvlietende Ache; wel is waar op vlakken bodem, doch minder aangenaam over moerassige weiden, en soms door het water, als gevolg van de langdurige regens. Ook begon de vermoeidheid, zich langzamerhand te doen gevoelen, als de réactie intreedt en de fraaije partijen achter den rug zijn zoodat de omgeving niet meer in staat is, de belangstelling voldoende te boeijen.

Om half twee, kwam ik eindelijk te Terleiten (op 1147 meters), na een onafgebroken moeije[82]lijken marsch van 8 uur, en zag dus nu mijn wensch vervuld, door het overtrekken, van den hoogen Centraal-Alpenketen, hoogst waarschijnlijk, de laatste maal, dat ik dit te voet zal ondernomen hebben, doch zal de herinnering aan deze tocht, trotsch al de bezwaren van de bijna ondoorwaadbare sneeuw, de aller moeilijkste klim en het min gunstig weder, altijd onvergetelyk blijven, door de wonderbaar trotsche uitzigten op de Franz-Joseph's Höhe ten zuiden, en de omgeving van het Fuscherthal aan de noordzijde van den pas, die de grensscheiding tusschen Kärnthen en het Salzburgerland, vormt.

Ofschoon sedert mijn vorig bezoek te Terleiten een groot logement van Lukashandwirth verzeen is, nam ik uit oude herinnering, mijn' intrek in het Fauernhaus, dat ik, met uitzondering van de bewoners, die sedert een jaar, door andere pachters vervangen zijn, geheel onveranderd terugvond, tot zelfs het vreemdelingenboek, met mijne eigene handtekening, en die [83] van myn' toenmaligen reisgenoot de heer T T Becker uit Pforzheim op den 1 July 1873.

De goed gestookte oven, was regt welkom, na het sterk transpiréren, bij zulk eene groote inspanning, en den voortdurenden middagregen, die elke poging tot uitgaan en alle uitzigten op het omringend landschap ten eenenmale belemmerde, doch genoot ik s'avonds, toen de nevelen opgetrokken waren, een wondervol prachtig panorama bij helder maanlicht.

De achtergrond van het dal met de groote ijsketen lag gehuld als in een blaauwachtig wit licht, zooals ik dat slechts ééns te voren, en wel te Pontrésina op den Roseggletscher mogt aanschouwen, en was dit generaal overzicht van de Fauern te meer belangrijk, omdat ik noch vroeger, noch zelfs bij den overtocht heden, van die massa ijstoppen iets had gezien, doch

Woensdag 10 Julij.

lag helaas! bij mijn ontwaken, berg en dal weder in ondoordringbaren nevel gehuld, waardoor ik mij evenwel niet liet aff[84]schrikken, om te 6 uur, het hoogst eenvoudig logement, den rug toe te keeren.

Al voortwandeland, onder begeleiding van denzelfden gids, als den vorigen dag, klaarde de mist plotseling op, en werd het landschap als overstroomd, door eene zee van het helderst zonlicht, hetwelk een tooverachtig effect te weeg bragt, vooral op de hooge ijsketen der Fauern, en de talrijke sneeuwspitsen, regts en links van den weg, terwijl het dal zelf, met de onstuimige Ache, een tooneel van liefelijkheid bood, zooals ik dat, de vorige maal, in de verte niet had kunnen vermoeden.

Om 7 uur, kwamen wij aan het, mij nog van vroeger bekende Bären-Wirthshaus, tegenover den ingang, van het Weicheelbachthal, waardoor de weg naar het St. Wolfgangsbad loopt.

Ik nam afscheid van mijn' gids, en reed per einspänner, die ik, den vorigen avond, in de gelegenheid was, te laten bespreken, het Tuscherthal verder ten einde.

[85] Hoezeer trof mij nu het allerprachtigst landschap. Vóór vijf jaar toch zag ik het met regen en digt bedekte lucht, thans daarentegen in helderen zonneschijn, die het trotsch en tegelijk zoo liefelijk dal, in zijne volle bekoorlijkheid, regt deed wedervaren. Ik was opgetogen! en zoo ik het al niet van vroeger wist, dan toch word ik nu geheel overtuigd, van het hemelsbreed verschil, tusschen zonschijn en regen, in de hoogere bergstreken. 't Geleek hetzelfde dal niet meer, en moesten het boerenhuis, waar we destijds schuilden, en het dorp Tusch met de trotsche Hirzbachfall, alle nog geheel onveranderd, mij, als 't ware, bevestigen, dat ik mij op een vroeger bezocht terrein bevond.

Men was bezig een kapitalen nieuwen straatweg te maken, waarvan de aardenbaan in aanbouw, op sommige punten vertraging veroorzaakte, doch bragt de koetsier, mij te 9 uur, en dus ruim bijtijds aan het station Brück in de Pinzgau. Dit dorpje was veel veranderd. Voor 5 jaar toch, was er nog [86] geen sprake, van een spoorweg, en is nu de nieuwe Giséla-baan, die van Salzburg komt, en over Hallein, Zell en Saalfelden loopt, naar Wörgl, aan de Brennerlijn, reeds kant en klaar.

Het gasthaus Zum-Lukashausl, waar ik, de vorige keer, mijn koffer terug liet, zag ik, op eene distantie, aan de overzijde van de rivier liggen en bezocht ik nu gemakshalve, het groot nieuw hotel "Kronprinz Von Oösterreich", in de onmiddellijke nabijheid van 't station, daar de trein eerst te 10 uur zoude passeren.

Onder de veranda zittende, trof mij nogmaals het onderscheid, tusschen heldere en bedekte atmosfeer. De vorige maal gaf Brück, hoogstens den indruk, van een, niet onaardig dorpje, dat men te naauwer-nood wenscht terug te zien, zoodat thans het even verrassend, als merkwaardig panorama, op de ontzagchelijke ijsketen der Tauern, met de vergezigten stroomop- en afwaarts door de Pinzgau, overtuigend [87] bewezen, hoe men in algeheele dwaling kan verkeeren, en mag de ligging van Brück, voortreffelijk genoemd worden.

Zoo mogelijk is dit nog meer van toepassing, op Zell am See, waar ik in een kwartier heenspoorde; toenmaals kon ik niet begrijpen, dat men met Zell dweept: het geheele landschap toch was plat en dof, terwijl nu, behalve de Tauernketen zuidelijk, ook nog de ijstoppen in de richting, van den Watzman ten noorden, en de Schmittener Höhe, westwaarts, met het hotel boven op den top, alle zichtbaar waren, en boven alles het meer zelf, dat in eene ongekende kleurenpracht schitterde. Het stadje ligt op een schiereiland, onmiddelijk aan den oever, alleen ruimte vrijlatende voor den spoorweg, die aan de eene zijde rakelings langs de kaaimuur, en aan de andere achter de huizen en tuinen loopt.

Ook grenst het terras van 't hotel Kronprinz er tegen, dat daardoor een prachtig uitzigt biedt. Dit hotel, van den eersten rang, bezit eene badinrichting, in het meer, en verscheidene roeibooten voor tochtjes op de fraaije watervlakte. [88] Het inwendige der stad, vond ik niet veel veranderd, en is die van weinig beteekenis; doch rondom en vooral langs den oever, waren verscheiden nette villas bijgebouwd.

Ik bragt een vergeefsch bezoek aan het postkantoor, dat nog in hetzelfde kleine lokaal aan de markt, even als vroeger, door twee dames, geadministreerd wordt en was 't hotel Zur Post of Braü, nog even ongezellig. Ook aan het telegraaf bureau, was geene dépêche, en moest mij dus troosten, met de hoop, den volgenden dag in Bad Gastein, tijding van huis te zullen vinden, daar de brief op Caprile, tot mijne teleurstelling, verloren scheen te zijn.

Na het eten huurde ik eene boot, en vond de opmerking van Baedeker bevestigd, dat midden op het meer, het algemeen overzigt van den geheelen omtrek verrukkelijk schoon en inderdaad verreweg het best is.

Tegelijk kreeg ik een staaltje van plotselinge weers-verandering, zooals die alleen in hooge bergstreken voorkomt, eerst was het drukkend [89] heet, met spiegelglad water, toen onverwacht, zonder eenigen merkbaren wind, vrij sterke beweging en golfslag ontstond en al de hoogere bergen, zich in nevelen hulden.

Nog naauwelijks teruggekeerd begon het geducht te waaijen, vergezeld van zwaren stortregen, terwijl een half uur later, de zon weder scheen, en de prachtvolste lichteffecten op het meer en de bergen tooverde.

Deze bui maakte het bezoek, op de Schmittenhöhe, om de benevelde vergezigten, onraadzaam en besloot ik om half vijf per trein te vertrekken, naar Taxenbach, een half uur sporens over Brück, de Rinzgau afwaarts.

Dit gedeelte van het dal, mij niet van vroeger bekend, is zeer fraai, vooral bij station Taxenbach, in eene diepe kloof gelegen, met het dorp, 20 minuten hooger op de bergen, waar ik met het postwagentje heen reed, doch niet in de post, maar bij Taxwirth, logeerde. Het was er eenvoudig maar goed welke meening de zwaluwen ook deelden, die hunne nestjes in den gang hadden gebouwd, terwijl de jongen, zonder schuwheid, uit en in[90]vlogen. Vóór het invallen van den donkeren, had ik nog tijd, dit marktvlak, door te wandelen, dat eene hoogst schilderachtige ligging heeft, met de kerk op eene kleine heuvel, die men met trappen beklimt, en de begraafplaats, met talrijke vergulden kruizen, tegen den schuinen bergwand, daarachter.

Van de Salzache en van den spoorweg in de diepte, is niets te zien, en loopt de groote chaussée naar Lend, boven door het dorp, dat veel levendigheid en vertier geeft. Ook zijn er nog twee oude kasteelen waarvan het grootste, aan den straatweg, als Bezirksgericht, dienst doet.

Donderdag 11 Julij.

Om half zeven s'morgens, ging ik met een' veertienjarigen knaap, die op 't uiterlijk niet meer dan tien scheen, de Kitzlochklamm bezoeken. Over den straatweg, en een' kwartier, onder in het dal, aan de zamenvloeiing van de Salzache en de Rauriserache, die, zuidelijk uit het Hüttwinkelthal komende [91] met geweld, door de Klamm geperst, nog één en al schuim is.

Op ditzelfde punt, is eene spoorwegtunnel; de Pinzgau toch, is hier zoo smal, dat behalve voor de reeds vrij breede Ache, geene ruimte overblijft voor den weg.

Een lange brug, met prachtig uitzigt, op- en afwaarts, leidt over de beide riviértjes, juist boven de zamenvloeiing, naar een voetpaadje in de bergen, weldra de Klamm te gemoet.

Alweder door de hoogst verdienstelijke bemiddeling der Vereins Alp-Club, is de voorheen, schier ontoegankelijke kloof, thans op de gemakkelijkste wijze te bezoeken.

Een goed paadje met de noodige bruggen, en tal van trappen, waaronder ééne van 148 treden, alle van leuningën voorzien, voeren tusschen de loodrechte, dikwijls zelfs overhangende rotsen, soms over - of als er ruimte is, naast de onstuimige beek, tot aan de Kitzlochfall, waar de Ache, in twee belangrijke en verscheidene kleinere vallen, met donderend geweld, naar beneden stort.

[92] Het is een' hoogst imposanten aanblik tusschen die hemelhooge kale rotsmuren, welke het daglicht, slechts gebrekkig laten doorschemeren, zich tegenover die woedende witschuimende water-massa te zien, die de bruggen en paden, ja zelfs den vasten granietwand, doet trillen en beven.

Op sommige plaatsen is de Klamm zoo naauw, dat de weg, door kleine tunnels, loopt, en zijn er zit-banken op de voornaamste, uitzigtpunten, aangebragt. Het geheel is ontzagchelijk intéressant, vooral voor hem, die nooit iets dergelijks zag, doch hebben uit den aard der zaak, alle "schluchten", meer of minder overeenkomst.

Tirol is veel rijker aan zulke natuurwonderen dan Zwitserland, die in finantieelen zin, eenig verschil opleveren. In Zwitserland wordt eene billijke entrée betaald voor de daarstelling en instandhouding; in Tirol integendeel worden die kosten, op eene enkele uitzondering na, door de gemeenten of door de Alpenclub gedragen.

De zonschijn, die zulke partijen zoo zeer op[93]luistert, mankeerde helaas! doch viel er geen regen, en mogt ik al blijde wezen, de vermoeijende en nu blijkbaar nuttelooze klim, naar de Schmittener Höhe, den vorigen dag opgeöfferd te hebben.

Halverwege de Klamm, is eene kleine, weinig belangrijke druipsteengrot, en komt men, aan het einde, ter zijde van den waterval, door de gedurige stijging, op een merkelijk hooger punt van den berg, weder in de vrije lucht, van waar een ander, lief belommerd pad, naar de brug over de Ache terugvoert. Het bezoek van de "Schlucht" duurde een half uur, en de geheele tocht, uit en te huis, vijf kwartier.

Na een hartelijk afscheid van den gullen Taxwirth, reed ik met hetzelfde postwagentje, onder naar het station en om 10 uur naar Lend per spoor. Nog voor de aankomst van de trein, was het aardig jongske, van s'morgens, mij nagelopen, om als attentie, mij een bouquetje te komen aanbieden, uit erkentelijkheid voor het drinkgeld, als gids door de Klamm.

[94] De directie van de Gisela-baan, bewijst dat zij geheel doordrongen is, van de eischen, die eene spoorlijn, door eene van de prachtigste streken van Europa vereischt. De geheele inrichting beant-

wordt hieraan ten volle; onder anderen, door eene coupé, eerste klasse, aan 't einde van iedere trein, welke van achteren, en ter zijde voor de helft geopend, en met een tentdak voorzien is. Gemakkelijke stoelen, naar willekeur te verplaatsen stellen den tourist in de gelegenheid om een heerlijk vrij uitzigt te genieten, door de onbeschrijfelijk prachtige en afwisselende Pongau en Pinzgau, terwijl bij slecht weder eene verbindings-deur, uit de open gallerij, toegang geeft tot eene rijk gemeubelde salon-wagen. Veel te spoedig naar mijn' zin, in een half uur, was ik al te Lend (631 meters) waar de Pinzgau eindigt, en noordwaarts ombuigende, de Pongau in de rigting van Salzburg, aanvangt, terwijl zuidelijk het Gasteinerdal aansluit.

Van de vele gereedstaande wagens, koos ik [95] eene nette open droschke, met twee paarden, één paard toch is voor deze groote tour ontoereikend, en spoedde het langgewenscht doel tegemoet, na een kort oponthoud in 't uitmuntend hotel Straubinger, ten einde om eene kamer te telegraferen, in 't gelijknamig hotel te Wildbad.

De geheele rid duurt vier uur, waarvan het eerste deel hoogst imposant is; verderop wordt de weg wat eentoonig, maar digt vóór bad Gastein, op nieuw, zeer boeiend.

Onmiddelijk achter Lend, begint men aanzienlijk te klimmen, de rijtuigen moeten voorspan nemen, en opent zich eene Klamm, bij den prachtige waterval van de Gasteiner Ache. De weg die voorheen, hoog langs den steilen, duizelingwekkenden rotswand liep, dikwyls over houten gallerijen, of bewegelijke, gevaarlijke kettingbruggen, is sedert 1832 nieuw gebouwd, en nu alléén nog in 't voorjaar minder veilig door lawinen.

Op 't hoogste punt (755 méters), staat eene kapel, in de nabijheid van zulk een lawinenbed, op 't gevaarlijkst gedeelte van de straat. [96] Hierachter begint de eigentlijke pas; eene koele naauwe kloof, diep tusschen, loodrechte kalkrotsen ingesneden en doorstroomd van de snelvlietende Ache.

Eene poort en een wachthuis, die deze engte vroeger verdedigden, zijn door eene bergstorting vernield en sedert niet weder opgebouwd. Het is een allerprachtigsten hoogst imposanten weg, die met uitzondering der tunnels, aan de Schijnstrasse in Graauwbunderland herinnert.

Hierna komt het breed eentoonig Gasteinerthal, met de dorpjes-Maijrhoven, en Dorf-Gastein, en dan de hoofdplaats, het rijke Hof-Gastein, met vele fraaije huizen en eene drukbezochte bad-inrichting, die door pijpen, het warm bronwater uit het Wildbad ontvangt.

Na een half uur oponthoud in den Goldnen Adler, een' van de talrijke groote hotels aldaar, vervolgde ik de reis, en loopt de weg een' tijdlang, door eene moerasachtige streek, om daarna weder te stijgen, met prachtige uitzigten op de Hoog Alpen en [97] op het Wildbad, waar ik om half vier uur, arriveerde, doch trotsch mijn telegram, bij Straubinger geene plaats vond, en eene kamer in de dépendance, voor lief moest nemen, nog wel met uitzigt in een' smallen gang.

Mijn eerste gang was naar de post, wier bureaux, zich in 't hotel bevinden, en ditmaal met beter succés; ik ontving goede tijding van huis en dus geheel gerustgesteld, begon ik mijne tijdelijke verblijfplaats nader te bezigtigen, en mogt ik dan nu eindelijk, mijne langgekoesterden, maar zoo dikwerf verijdelden wensch, vervuld zien. Ik was te Wildbad Gastein!

De indruk is overweldigend. Het dorp op (1084 méters), geheel aan het eind, van het, hier zeer smal dal, hoogstens maar 500 méters breed, is, als een hoefijzer, tegen de onderste steile berghellingen gebouwd, zoodat de huisdeur van den één, over de schoorsteen van den anderen, heen ziet, en zij er vele nette woningen en villas, in den laatsten tijd bijgebouwd, als gevolg van den [98] grooten bloei, waarin het bad zich, door het jaarlijks bezoek, van den Duitschen Keizer¹⁰, mag verheugen.

't Ligt aan beide oevers der Ache, die tusschen enge kloven, in twee prachtige vallen, de bovenste van 63 en de onderste van 85 méters, midden tusschen de huizen door, naar beneden stort; na de Krmcmmler vallen, wel de meest trotsche in de Deutsche Alpen, over den hoogsten val, ligt eene brug, met eene glazen wandelgallerij aan den eenen- en 't hotel Straubinger aan den anderen oever- en daartegenover, door een pleintje gescheiden, het hotel Badeschloss, waar de Deutsche Keizer gewoon is, zijn intrek te nemen.

Het uitzigt is overheelrijk, doch het donderend geweld der groote water massa, zoo overweldigend, dat het tijd vereischt zich er aan te gewennen.

10 Wilhelm I (1797-1888). Koning van Pruisen en keizer van Duitsland.

Door het prachtig houtgewas tegen de bergen, slingert eene menigte wandelpaden die telkens de fraaiste, en afwisselendste vergezigten aanbieden.

[99] Na geruimen tijd te hebben, rondgewandeld, begaf ik mij naar de gallerij, het eenig punt van réunie, waar de vrij middelmatige kapel, door krachtige toonen het gedruisch van den waterval poogde te overstemmen, en de badgasten deed te zamen stroomen, en onder deze, de Heer en Mevrouw Haring, uit Halle, die ik het laatst te Innsbrück ontmoette, en wier gezelschap was vermeerderd door eenige aanverwanten.

Na behoorlijke introductie, mogt ik mij bij hen aansluiten en gingen we te zamen, zeer gezellig in de restauratie van 't hotel, souperen. Het is evenwel geen gebruik er ook te ontbijten, en daar noch in 't hotel, noch in de dépendance, entrée- of conversatie zalen worden gevonden, voor dit doel bruikbaar, zoo moeten de logés bij regenachtig wêer, hunne toevlucht zoeken, in de gallerij of in de eigen vertrekken en werd mij dan ook

Vrijdag 12 Julij de koffy s'morgens in de slaapkamer voorgediend. Dit ongezellig ontbijt, dat in Nederland, zoo geringe sijmpathie zoude vinden, was al heel spoedig afgeloopen, [100] vooral door het weinig opwekkend vertrek; het huis zelf, met een' lieven tuin er naast, ligt evenwel op een fraai punt, met uitzigt op den Curgarten, den ondersten waterval, en de nieuwe zeer nette R.C. Kerk.

Toevallig ontmoette ik de familie Haring en ging met hen, de dorpstraat ten einde, en over den nieuwen Kaiserweg, aan den voet, van de Oostelyke berghelling, tusschen lieve villas en de St Nicolauskerk tot aan een punt waar een voetpad steil tegen de hoogte oploopt. Hier scheidden we ons, en ging ik alleen verder tot aan het café van "Schwarzen Lisl", een beroemd uitzichtpunt, dat inderdaad prachtig is.

Men ziet op den tegenovergelegen westelijken bergwand, waar de straatweg van Lend naar boven slingert en op het König Otto Belvédère en daarachter op de witte kruin van den Schareck, met het liefelijk dal, en de talrijke kronkelingen van de Ache in de diepte; links rust de blik op de huizen van Wildbad, terwijl regts in de verte, Hof-Gastein, aan den gezigteinder, nog goed is te onderscheiden, [101] en wordt dit uitstekend panorama van alle zijden, door ijstoppen ingesloten, die met de heldere zon, uitmuntend zichtbaar waren. Het café ligt aan den straatweg, dicht bij den ingang van het Kötschachthal, dat verder op, vele fraaije partijen moet bieden, doch bij den aanvang, door zware bosschen wordt ingesloten, die alle vergezigten belemmeren.

Langs de chausée terugkeerende, kwam ik, over de Schreckbrücke, die boven over de hoogste der twee watervallen ligt, waar de luchtpersing zoo sterk is, dat digte nevelen worden veroorzaakt, en de toeschouwer als in eene gedurige regenbui wordt gehuld.

Huiveringwekkend is het gevoel, als men boven van de trillende brug, naar beneden, in den kokenden afgrond staart. Voorwaar! een zeer aangrijpend oogenblik.

Van hier daalde ik de bergen weder af, door de fraaije "Anlagen der Präclatur" en kwam om half één, bij Straubinger, waar de familie Haring mij reeds wachtte, om te zamen, in de restauratie, te dineren, daar [102] de table-d'hôte, als in strijd met de Oostenrijksche gebruiken, uit gebrek aan deelneming had opgehouden.

Mijn plan van een' uitstap naar Böckstein te maken, zag ik ongelukkig verijdeld; de omnibus was geheel afgehuurd, en het weder te regenachtig geworden, om die tocht te voet te ondernemen, waarom eene wandeling in de environs raadzamer was.

Op mijne kamer komende, vond ik die, hoewel bij mijn vertrek goed gesloten, door een ander in bezit genomen, en mijne bagage eene verdieping hooger getransporteerd. Alle tegenwerpingen, over zulk eene ongehoorde handelwijze bleven vruchteloos, tegenover de verklaring, dat dit vertrek, reeds voor mijne komst, aan een ander was toegezegd, en moest ik mij in het onvermijdelijke schikken, of van hotel veranderen, dat door de groote menigte badgasten, nog minder verkiesselijk was.

Ik sloeg nu de rigting in, naar het beneden dorp, 93 méters lager, waar de Grabenbrück juist vóór den ondersten waterval, het beste [103] totaal aanzigt biedt op dezen - en op een gedeelte van den bovensten val tot aan de gallerij bij Straubinger. Zulke colossale watermassas, met oorverdoovend geweld te zien nederstorten, is, op zich zelf, reeds hoogst imposant, maar vreemder nog, als die van weersijden ingesloten zijn door huizen en tuinen welke onmiddelyk aan de oevers grenzen, en waarvan de eene woning, over de andere heenziende, eene straat vormt, met een' grooten waterval, in plaats van een' begaanbaren weg in het midden. Inderdaad een panorama dat wel onder de groote zeldzaamheden behoort.

Over de brug komt men aan den linkeroever, in de sierlijke “Schwarzenberger-Anlagen”, die steil tegen den westelijken bergwand aanloopen, en door het dicht houtgewas, telkens afwisselende uitzigten schenken, welke het meest omvangrijk zijn, op het König Otto Belvédère, waar het geheel Gastteinerthal op- en afwaarts, doch nu van tegenovergestelde zijde, als bij “Schwartzes Lisl”, zich voor den verrasten toeschouwen uitstrekt.

[104] Dit Belvédère, een ruime nette koepel, met verscheiden ramen, aan de vier zijden en voorzien van de noodige stoelen, is voor ieder toegankelijk en ligt aan het einde der “anlagen”, in de nabijheid van den Hof-Gasteiner straatweg, waaraan verscheidene élégante villas grenzen, en op geringen afstand, de sierlijke Evangelische kerk, het eigendom van den Duitschen Keizer.

Een voetpad over de hoogten bracht mij langs Café-Bellevue, op het oogenblik, dat eene regenbui zulk eene wijkplaats, zeer wenschelijk maakte, en vond ik de benaming Bellevue, alweder geheel in overeenstemming met de werkelijkheid. Het uitzigt toch, op de afsluiting van het dal, met het dorp en de watervallen, geheel in de diepte, omringd door hoge, dicht begroeide bergen, waarboven enkele ijstoppen zich verheffen, is inderdaad zeer schoon. Van hier loopt het paadje, door de Präclatur, naar de Schreckbrücke, in aansluiting met den weg naar Böckstein, doch noodzaakten mij nieuwe regenbuijen, naar de gallerij af te dalen, en in de daar aanwezige leeszaal, en later bij [105] de muziek, den vooravond te passeren. 't Was er zeer vol, en naauwelijks plaats te bekomen, zoodat het uurtje van 't souper, in gezelschap van de familie Haring mij zeer welkom was. Na een hartelijk afscheid van deze gulle lieve menschen, die ik hoop, te eenigertijd nog eens terug te zien, ging ik huiswaarts. Het weder was intusschen opgeklaard en scheen het licht van de volle maan, helder, op de beide watervallen, het welk een tooverachtig effect te weeg bracht en mij langen tijd boeide totdat de zeer koele nachtlucht, het raadzaam maakte, mijne legerstede op te zoeken.

Zaterdag 13 Julij.

Door sommige touristen wordt de fout begaan om onnoodig lang te blijven toeven, op plaatsen van ondergeschikt belang, die betrekkelijk weinig bezienswaardigs bieden, waardoor meer belangrijke punten, op de verdere reis, uit gebrek aan tijd, achter wege moeten blijven, maar komt bij anderen het tegenovergestelde en nog slechter uiterste, nog veel menigvuldiger voor: dat van te groote overhaasting. Het eenmaal vastgesteld, en meestal te ruim [106] genomen programma, moet tot elke prijs in de aangewezen dagen worden voltooid, zoodat de oppervlakkige, en weinig duurzame herinneringen, uit het geheugen ontsnappen en in later tijd, verwarring van de verschillende indrukken doen ontstaan.

Om hierin het juiste midden, te treffen, is, evenals in alles, moeilijk, en alleen door ondervinding te leeren.

De vrees, om in de laatste fout te vervallen, daar Gastein, in zijne verder afgelegen environs, nog zoo oneindig veel bezienswaardigs biedt, moest evenwel achterstaan, bij de belofte, om een patiënt te Karlsbad in Bohème, te gaan bezoeken, zoodat ik tot mijne afreis moest besluiten, en keerde ik om half zeven per post naar Lend terug, in gezelschap van slechts één passagier, een' Rus, 20 uur achter Moskou woonachtig, die verschillende talen sprak, en een aangenaam man bleek te zijn.

Reine berglucht, mooi weer, en boeiende gesprekken, verhoogden het bekoorlijke van de fraaije tocht. Jammer dat te Hof-Gastein [107] het open rijtuig, moest verwisseld worden, met eene digte naauwe postkoets, die de wondervolle uitzigten in het Unter-Gasteinerthal, voor een groot deel belemmerde.

Niettemin zag ik die steile loodrechte wanden, der trotsche Eng-pas, met groote belangstelling terug en was het laatste deel der rid, haast te spoedig, naar mijn zin, voorbij.

Een half uur oponthoud te Lend, vóór het vertrek van den trein, was zeer welkom, en scheen 't hotel Zur Post goed te zijn, hoewel van minder rang, dan Straubinger, waar ik de vorige maal vertoefde.

Ik nam afscheid van mijn gezelligen reisgenoot, en spoorde in een uur tijds, naar St Johann in Pongau. Het Salzachthal hier, is zeer fraai, maar minder trotsch dan hooger op in de Pinzgau, boven Lend; de bergen treden verder terug, en ligt St Johann, in eene breede vlakke dalkom, die onwillekeurig de vraag doet oprijzen, waar toch de beroemde Liechten[108]steiner Klamm, het groot glanspunt van deze streek, zich wel moet bevinden.

Om 12 uur aan 't station gekomen, dat op vrij aanmerkelijken afstand van het dorp ligt, vond ik vele rijtuigen gereed staan, wier koetsiers, als om strijd, zich kwamen aanbevelen, voor het tochtje naar de Klamm. Het accoord was spoedig getroffen, en reed ik, met een klein open wagentje, in snellen draf, zuidoostwaarts, de bergen te gemoet.

Digt bij het dorpje Plankenau, houdt de straatweg op en moest ik uitstijgen, om, onder begeleiding, van een der talrijke daar aanwezige gidsen, nog een half uur vrij sterk te klimmen.

Het landschap wordt gaandeweg trotscher, totdat men, een' hoek omslaande, plotseling de opening der kille naauwe kloof, aanschouwt, en deze, aan den anderen oever, van de nog zeer onstuimige beek, weldra binnentreedt.

Even als in de Kitzloch- en zoovele andere Klammen, heeft de Alpen-Vereins [109] Sectie, ook hier weder, op zeer verdienstelijke wijze, de ontelbare bezwaren, van deze geheel ontoegankelijke bergengte, weten te overwinnen, en bestaat die uit twee afgescheiden deelen, waar de Grossarler Ache, met eene rij, van kleine watervallen doorheenstroomt.

Aan 't eind van de eerste Klamm komt men in eene, door loodrechte rotswanden rondom ingesloten ketel, van boven open, die het spaarzaam daglicht, op eene kleine restauratie, in vreeselijk barre omgeving, laat doorschemeren.

Het pad buigt om eene vooruitspingende rots, en treedt in de breede afdeeling, de verhevenste van alle, in de Alpen, slechts 2 tot 4 méters breed, van boven schijnbaar gesloten, en de vreesselijk schuimende beek in de diepte, die aan het eind, met een 53 méter, hoogen val, in de kloof nederstort.

De bruggen en trappen, van een pad toch is hier geen sprake, zijn zoodanig aangebragt, dat men die donderdende water[110]massa, eerst van beneden, daarop in 't midden en eindelijk geheel van boven af, kan aanschouwen.

In der daad een hoogst imposant, en door de overhangende rotsen, met het eigenaardig getemperd licht, een huiveringwekkenden aanblik.

Een half uur stroomopwaarts, begint eene nieuwe, thans nog ontoegankelijke rij kloven, met warme bronnen, als die te Gastein, en zal het pad, naar deze worden voortgezet, waartoe, ter bestrijding der groote kosten, aan den ingang, eene entrée van 20 kreutzers geheven wordt.

Het paadje, ter breedte van één' méter, van stevige leuningën voorzien, is tot aan den waterval, 890 méters lang, en op verscheidene punten in de rots uitgehouwen. Van hier loopt over de bergen, een voetpad, in anderhalf uur naar St Johann, dat tot afwisseling, wel wenschelyk ware, maar om het te Plankenau, wachtend rijtuig, buiten kwestie bleef.

Langs den zelfden weg keerde ik dus terug [111] en daar St Johann, niets bezienswaardigs biedt, besloot ik, per eerste trein, om 3 uur, de reis naar Salzburg, te vervolgen, na vooraf in eene restauratie, in de nabijheid van 't station, zeer middelmatig te hebben gegeten.

De rid naar Salzburg, biedt, uit de vroeger genoemde balcon-coupés, prachtige uitzigten op de Zuid- en later op de noordzijde, van het besneeuwd Tannengebirge, met zijne talrijke scherpe rotsnaalden.

Het glanspunt van de geheele tocht is, echter, Pas-Lueg, een twee uur lange schlucht, met geweldadige, op elkaar gestapelde, loodrechte rotsmassas, en de 928 meter groote tunnel, door den Offenauer berg.

De Giselabaan, die de verbinding tusschen Salzburg en Tirol, uitsluitend over Oostenrijksch grondgebiet daarstelt, en in 1875 werd voltooid, behoort onstrijdig, tot een van de merkwaardigste bergspoorwegen, zoowel door de schoone landschap-partijen, als door de talrijke kunstwerken, van tunnels, viadukten, bruggen, en de dikwerf [112] vrij belangrijke bergstijgingen.

Te Station Golling, kwam ik weder op bekend terrein. In 1873 met mijn toenmalig reisgezelschap uit het Salzkammergut, komende, lieten we ons per rijtuig, van Abtenau over Golling, tot Hallein rijden, waar de spoor toen aanving, en over eene lengte van twee uur gaans, tot Salzburg, het eenig voltooide gedeelte der lijn vormde. Wij troffen toen ergens regen, en zagen van het Tannengebirge, alleen de nevelachtige omtrekken, terwijl nu een' heldere lucht, en de prachtigste zonschijn mijn deel waren.

De weinig aangename herinneringen aan de zeer middelmatige Goldne Krone, in de oude stad, deden mij, bij aankomst om 5 uur, 't hotel de l'Europe verkiezen, in de onmiddellijke nabijheid van 't station. Dit prachtig gebouw te midden van uitgestrekte tuinen, en met twee aparte dépendances in sierlijk Zwitserschen stijl, biedt den reiziger, alle mogelijken comfort, van een groot modern hotel, en werd [113] mij eene kamer op de eerste étage aangewezen, met uitzigt in den tuin en noordwestelijk over een ruim, vlak landschap, vol afwisseling, 't welk eene bekoorlijke, ja zelfs eigenaardig kalme gewaarwording schonk, na al de trotsche, dikwijls zoo huiveringwekkende rotsen en berggevaarten.

Mijn eerste bezoek, gold de post, waarvoor ik mij naar de oude stad, aan den linker oever der Salzache moest begeven; een kleine dertig minuten gaans.

Wat tal van herinneringen ontwaakten bij iedere schrede. Het Mirabél paleis, de brug over de Ache,

het standbeeld van Mozart¹¹, en de Rezidents-platz met de prachtige Hoffbrunnen, waar aan de eene zijde de statige Dom zich verheft, en aan de andere, het Regeringsgebouw, met de post- en telegraaf-bureaux.

Als zoovele oude bekenden, begroette ik ze alle, vol blijdschap het onvergetelijk Salzburg weder te zien, en verhoogden goede tijdingen van huis, mijne opgewekte stemming. Bij den kassier Spaeth J^r, even als vroeger, [114] ging ik weder reisswissels incasseren, en begaf mij toen, naar het Promenade-Concert in den Curgarten.

De goede muziek van 't 59 K.K. Infanterie regiment Erzherzog Rainer, en den fraaijen aanleg, van deze uitgestrekte wandelingen, achter het Curhaus in de nieuwe stad, hadden een talrijk publiek doen te zamen stroomen, en besloot ik dezen gewigtigen dag met een uitstekend souper in 't hotel, een niet minder groot genot, na de vele, vaak zoo middelmatige maaltijden, die men zich op reis moet laten welgevalen.

Zondag 14 Julij.

Op mijn vorig bezoek, een warm bad nemende, in het Curhaus, herinnerde ik mij, een zwembassin te hebben gezien, dat zeer aanlokkelijk scheen, waarom ik te 6 uur, daarheen ging. De inrichting was even als vroeger uitstekend, maar de température ontzettend koud, daar het bassin wordt gevuld met welwater, dat, zooals ik later hoorde, slechts twee keer s'weeks geschiedt, en niet erg voor de reinheid pleit.

[115] In de nieuwe stad ligt Schloss Mirabèl, de voormalige residentie van den Aartsbisschop; de groote Hoffgarten hiertoe behorende, is voor het publiek toegankelijk, en de aanleg, in oud franschen stijl met terrassen en fonteinen geheel onveranderd, maar waren van de fraaije bloemen, en vooral van de heerlijke collectie rozen, bijkans geen spoor over.

Van hier strekte ik mijne wandeling uit, eerst door de nieuwe en toen door de oude stad; de eerste is veel uitgebreid, maar de laatste nog geheel dezelfde, even als het weinig aanlokkelijk logement "Goldne Krone", dat ik geen lust gevoelde te bezoeken, ofschoon het, door de bijbehorende restauratie gemakkelijk had kunnen geschieden, doch ging ik, integendeel, de Capittel-Schwemme nog eens bezien, en toen een gedeelte van de dienst in de Domkerk bijwonen.

Het inwendige van dit gebouw, hoewel niet zeer belangrijk, maakte beter indruk, dan de vorige keer, misschien door het effect van [116] de zonschijn, die de bouwde beter deed uitkomen.

Dit mooi wêer was overigens niet van langen duur; bij 't einde der dienst, regende het, en ging ik schuilen, onder de fraaije colonade, die het statig basse-cour omgeeft, van de tegenwoordige Aartsbisschoppelijke résidence, en daar de regen bleef aanhouden, werd eene betere schuilplaats hoogst wenschelijk en vond ik die in de nabijheid, namentlijk: de St Peters-Stiftskeller, welke door de Benediktijner monniken wordt geëxploiteerd, en dit niet beneden hunne waardigheid achten, maar de bediening aan leeken overlaten. De wijn is er wereldberoemd, en smaakte de zoete Hongaarsche Ruster-ausbruch, als morgenwijn, uitstekend.

Nadat de regenbui had opgehouden, rigtte ik mijne schreden, naar de groote trap, die uit de stad, naar den Mönch's-berg voert, en beklom het onderste deel, van de 283 treden, om een' blik te kunnen werpen, op het voormalig amphithéater [117] dat, in onveranderden toestand, nog altijd tot zomer-rijkschool dient.

In de nabijheid bevindt zich de tunnel door den Mönchs-berg, de Neuthor genaamd, 200 schreden lang, die de gemeenschap van de stad, met de westelijke buitenwijk onderhoudt, en waar vele nieuwe huizen waren verrezen, doch moest ik al weder, door vernieuwden regen, mijne wandeling staken, waarom ik, per fiacre naar 't hotel terugkeerde.

Even als overal in Oostenrijk, had men, ook hier, uit gebrek aan deelneming, de table-d'hôte moeten staken, dat aan den tourist, wel is waar, meer vrijheid van handelen geeft, doch door het eten aan aparte tafels alle gezellig onderhoud belemmert, zoodat gedurende het uitmuntend diner à couvert, de eenige afwisseling bestond in het prachtig uitzigt, uit de groote zaal.

In den Curgarten, digt bij het Curhaus, bevindt zich een panorama van Salzburg, zooals die stad in het jaar 1830 er uitzag, met een hoogst merkwaardig Cosmorama, [118] van 26 verschillende platen, voor een groot deel, gezigten uit Tirol en Zwitserland; uitmuntend geschilderd, die als zoovele

11 De componist Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) werd te Salzburg geboren.

herinneringen aan mijne herhaalde reizen, ontzagchelijk boeiend waren.

Door de “Anlagen”, loopt den naasten weg, over de Kettensteg, een’ brug voor voetgangers, naar de voorstad Mülln, aan den linkeroever, en van daar opwaarts naar den Mönchsberg, die mij, onwederstaanbaar tot zich trok.

De wandelingen met de afwisselende vergezigten waren nog even fraai als vroeger, en van de restauratie Bürgerwehr, en vooral van de daarbij behorende toren, is het panorama voortreffelijk. De stad ligt, in de diepte, aan weerszijden, van de heerlijk kronkelende rivier met hare vier bruggen, aan den linkeroever ingesloten door de vesting Hohen-Salzburg, op de zuidoostelijke spits van den Mönchsberg, en aan den regter oever, door de Kapuziner- en Gais-bergen, terwijl de Alpenketen, op korten afstand, hare hooge kruinen hemel[119]waarts heft. Een eind van de uitzichttoren verwijderd, ligt de Carolinen-höhe, ’t hoogste punt van den Mönchsberg, met het meest omvattende, van al de uitzigten, vooral over het omringend landschap, ten westen, terwijl van de stad zelve, hier niets te zien is.

Het lange Tannengebergte, met Pas Lueg, de Hohe Göll, en de donkere Untersberg, met nog zoovele andere toppen, die het vlak landschap, zoo van verre, als van nabij insluiten, schenken eene eigenaardige bekoorlijkheid aan dit uitzichtpunt. Langzamerhand begon de avond te vallen, en daalde ik langs de vesting, en over de groote trap, naar de stad af, met plan om het concert in den Curgarten bij te wonen.

Hetzelfde orkest, van den vorigen avond, deed zich nogmaals hooren, doch nu in de groote zaal, terwille van het onbestendig weder, dat hoewel den geheelen namiddag zeer fraai, toch voor buiten zitten te koel was.

De Muziek, voor de open lucht berekend, [120] klonk nu veel te sterk, en was de keus der stukken van veel minder gehalte.

Maandag 15 Julij.

Na een weemoedigen afscheidsgroet, aan het overheerlijk Alpenland, dat ik misschien voor de laatste maal had aanschouwd, brak, om 10 uur, de tijd tot vertrek, helaas al weer aan, met het weinig opwekkend vooruitzicht, om den geheelen dag, onafgebroken door te sporen, en ging het nu de vlakten te gemoet, die tusschen Salzburg en Munchen, al bijzonder weinig belangwekkend zijn. De groote oppervlakte der Chiëm-see, en de kleine, meer interessante, Simm-see schenken, in deze eentoonigheid nagenoeg, de eenige afwisseling. Gelukkig dat zeer boeiend reisgezelschap van een heer en dame uit Pesth, en eene dame uit München, de langwijlige uren, aangenaam deed voorbijgaan, doch liepen onze wegen, op het groote kruispunt Rosenheim, tot mijn’ spijt, alweer uit elkaar.

Op dit station, even als op alle andere in Beijeren, bevindt zich een’ korten gang [121] of tunnel, waarin men met trappen afdaald, en aan de andere zijde, dwars onder de spoor-lijnen door, evenzoo weder opklimt, om het loopen over de rails te keer te gaan, hetwelk zeer streng verboden is. Het groote station te München, eene vereeniging van verschillende kleinere stations, voor een gedeelte nog in aanbouw, vormt voor ’t oogenblik, een zeer verward geheel, zonder de minste aanwijzing, van de onderscheidene rigtingen, hetzij door conducteurs of door aangeplakte biljetten.

Al spoedig was ik met eenige andere reizigers, op deze groote terreinen, de klus totaal kwijt, tot dat de hulp van eene keukenmeid, uit eene der restauraties, ons, op den regten weg, en gelukkig nog tijdig aan den trein bragt, maar benam het hierdoor ontstaand tijdverlies, alle gelegenheid, tot het gebruiken van eenige ververschingen.

Totdus had de spoor in westelijke rigting geloopt, doch van München af, noordwaarts, Eger te gemoet, door een vlak en vervelend land[122]schap, dat achter Landshüt, uit iets meer golvend terrein bestaat, hoewel even troosteloos eentoonig.

Om half zeven, kwam de sneltrein te Regensburg, waarvan de beide prachtige holgewerkte torens, en de Walhalla¹², tegen de heuvelrijen, op een uur afstand, mij aan een vroegeren spoorrid herinnerden, even als het nu volgend deel van den weg tot Irrenlohe.

Het landschap werd boeiender en schonk bij fraai, maar zeer koel weder, en later met helderen

12 Lodewijk I koning van Beieren maakte vanaf 1807 plannen voor de bouw van Walhalla, een gebouw in de vorm van een Griekse tempel, hoog gelegen aan de oever van de Donau. Het is een ere-tempel voor vele Duitse beroemdheden die er met een borstbeeld zijn vertegenwoordigd. Walhalla werd in 1842 geopend.

maanschijn, een' aangenamen rid, tot dat de trein om 10 uur, eindelijk te Eger ophield en mijne twaalf uur lange gevangenschap gelukkig een einde nam, terwijl het goed, maar niet zeer aangenaam hotel Welzel, dicht bij het station, de noodige rust en verkwikking bood.

Dingsdag 16 Julij.

Het fraai station te Eger, is een van de grootste centraal-spoorwegkruispunten in westelijk Boheme, en legde de trein in anderhalf uur, de afstand naar Karlsbad af.

[123] Het heuvelachtig goed bebouwd landschap, met talrijke bruinkolenmijnen, biedt nog al eenige afwisseling, zonder juist schilderachtig te zijn, maar beantwoorde weinig, aan de hoog gespannen verwachting, die ik, naar rato van den grooten roep, er van gekoesterd had, zoodat mij een gevoel van teleurstelling vervulde, dat bij mijne aankomst, om half elf, te Karlsbad, al spoedig wijken moest, voor gunstiger indrukken, want inderdaad heeft dit beroemd bad, een allerprachtigste ligging, die zich uit de spoorweg-coupés, niet gissen laat.

Met de omnibus van 't hotel Hannover reed ik de stad, in de volle lengte, door tot dicht bij de woning van den patient, die ik ging bezoeken.

Dit huis, Stadt Carlsruhe genaamd, is even als vele woningen in den badtijd, uitsluitend bestemd tot verhuring van appartementen, zonder bijlevering van eenige levensbehoeften, die zelfs te beginnen met het ontbijt, reeds buitenshuis moeten gezocht worden. In een vacant vertrek, vond ik er [124] gelegenheid tot logeeren, en was de zieke gelukkig merkkelijk beter, zoodat na een uurtje aan gezellig onderhoud gewijd, hij gaarne bereid was, om zijne echtgenoot en mij, op eene wandeling te vergezellen, naar 't Café Hirschensprung, op den Schlossberg; eene fraaije tour over de bergen, waar ieder rustpunt, heerlijke telkens afwisselende uitzigten biedt, die haar glanspunt bereiken, op eene rotspartij achter de restauratie. Kunstmatig aangelegde paadjes en trappen, van leuningingen voorzien, voeren naar den top, waar een gedenksteen is ingemetseld, ter herinnering, aan een bezoek van Czar Peter de Groote.¹³

Niet ver van hier verwijderd, staat op een klein rotsblok, een uit steen gehouwen hert, waar volgens de legende, keizer Karel IV¹⁴, eeuwen geleden, op eene jachttocht, de bron ontdekte, die Karlsbad, zijne groote réputation schenkt.

De terugwandeling langs de andere zijde van den berg, biedt ook menig bekoorlijk plekje, in zonderheid het plantsoen [125] langs het riviertje de Tepel, van waar de weg, naar de salons van Pupp, voert, een' van de grootste en meest bezochte restauraties, van de geheele stad. Duizenden gasten, vereenigen er zich den dag door, tot het gebruiken, hunner verschillende maaltijden, zooveel mogelijk onder de verandas, of bij mooi wêer, onder 't lommer der boomen. Men dineert er uitmuntend, terwijl de talrijke af- en toestroomende gezelschappen, met eene keur van fraaije damestoiletten, zich tusschen het gazon en de bloemperken bewegen, en een waas van feestelijkheid aan de geheele inrichting schenken.

Te half vijf uur, begaven we ons naar Sutter's zomer théâtre op korten afstand, in de Pupp'sche allée. Het ruim gebouw, met al de loges, was dicht bezet; het orchest moest zelfs plaats maken, voor de vele toeschouwers.

Men gaf: "Ut min Stromtid" van Frits Reider¹⁵; de opvoering was zeer verdienstelijk, en werd de titelrol van Onkel Bräsig op talentvolle [126] onnavolgbare wijze, vervuld, door een' beroemd acteur, van het groot théâtre te Hannover, die eene gastrol kwam vervullen.

Het nogal lange stuk in vijf acten, werd vlug afgespeeld, zonder noemenswaardige pauzen, zoodat om zeven uur, bij 't begin van de avondschemering, de voorstelling reeds eindigde, die geheel bij daglicht plaats had hetwelk, een' vreemden, niet bijzonder, aangenamen indruk maakte.

Nog vreemder evenwel wordt men, bij het verlaten van 't gebouw, verrast door de heldere avondzon, die 't hoog opgaand geboomte en de heesterperken van de fraaije "anlagen", in een prachtig licht hulde. Geruimen tijd wandelden wij hier op en neer, om den verderen avond, bij de muziek in Pupp's tuin te besluiten.

Woensdag 17 Julij.

13 Peter de Grote (1672-1725). Tsaar van Rusland.

14 Karel II (1685-1740). Duits keizer.

15 Niet nader getraceerd.

Verschillende bronnen, alle afkomstig van de hoofdbron, de “Sprudel”, die in het vloedbed van de rivier de Tepel ontspringt, voeren het heilaanbrengend water, op verschillende punten in de stad, waar de 18000 badgasten, [127] die Karlsbad jaarlijksch bezoeken, het zeer warme water, 59° Reaumur, s’ morgens vroeg komen drinken, en wordt door de artsen, aan sommige zieken, verschillende bronnen, opvolgend voorgeschreven.

Onder de fraaije colonade, met een muzijktempel waar de uitmuntende Cur-kapel, zich doet hooren, moeten de patiënten in lange queue, al wandelend, het bepaald getal glazen drinken. De Mühlbron, 44° R[eaumur] biedt minder fraaije gelegenheid; deze toch bevindt zich op een plein der stad, zonder colonade of eenige bedekking, en ziet men de patiënten dan ook, in een’ grooten cirkel, als een monsterslak, over de straat ronddolen.

Het Karlsbader water, bevat vele verschillende steen- en kalkdeelen, die zich afzetten, en het reinigen van de opening der bronnen om de drie maand, noodzakelijk maken, om verstopping te voorkomen. Van deze nederslag “Sprudelstein” genaamd, worden zeer nette brochures, doozen, étuis, en andere luxe artikelen vervaardigd.

Merkwaardig is het, dat in 1755, gedurende [128] de groote aardbeving te Lissabon, het water, drie dagen, geheel weg bleef, hetwelk een etmaal lang gepaard ging, met eene drie voet groote daling van het niveau der Achensee in Tirol; eene, inderdaad vreemde samenwerking van hevige natuur krachten, onder den bodem, op zulke belangrijke afstanden.

Na afloop van de drinkkuur, begeven alle badgasten zich naar de verschillende cafés en tuinen, om te ontbijten, waarbij algemeen, het eigenaardig gebruik wordt gevolgd, om zich, in de bakkerswinkels, van brood te voorzien.

Om half elf reden wij eene tour naar Dallwitz, op een uur afstand van Karlsbad. Wij moesten de nette, levendige stad, waar bijna ieder huis, een hotel-garni is, doorrijden en passeerden de Franz Joseph’s brug, die de Eger overspant. De beide riviertjes de Eger en de Tepel, vloeijen in de nabijheid der stad te zamen.

Langs het station, loopt de chaussée, door [129] eene eentonige streek tot Dallwitz. Wij bezochten daar de hoogst interessante porseleinfabriek van den heer Riedl von Riedenstein uit Praag, die in de nabijheid een prachtig buitengoed bezit, met een woonhuis, zoo groot als een paleis.

Op deze plaats wordt de wandeling vrij veroorloofd, en daarvan veel gebruik gemaakt, voor de bezigtiging van drie énorre eikenboomen; de grootste meet 29 voet in omtrek, en is er nog het overschot van een’ vierde, even dikke, die door een kwaadwillige verbrand is.

Na een kort oponthoud in de nette, digt bij, gelegen restauratie, kwamen we om één uur, zeer voldaan terug, en gingen dineren in de König’s villa, een fraai hotel op de hoogten bij de stad.

Om het voortdurend mooi wêr, niet nutteloos voorbij te laten gaan, maakten wij, s’ middags, eene tour te voet, over de bergen, aan den regter oever van de Tepel.

Een gemakkelijk paadje, ten behoeve van de talrijke patiënten, overal van banken voorzien, [130] voerde ons te midden van heerlijke bosschen, die telkens fraaije uitzigten veroorloofden, tot naar de Caméra-obscura.

Door het juist mankeerend zonlicht, présenteerde deze zich, niet bijzonder gunstig, zoodat wij weldra verder gingen, naar den Drei Kreuz berg, eene hoogte met drie kruizen en fraai uitzigt, van boven op de stad, een liefelijk punt, dat door zijn’ naam, doch ook alleen slechts de naam, en niet in werkelijkheid aan de Tré-Croci pas bij het Ampezzothal herinnert, waar allerwege de ijsbedekte alpen oprijzen. Eene vergelijking zoude in dezen, eene dwaasheid zijn, en het rechte genot benemen, bij de minder trotsche, maar veel aanvalliger streek, waar we ons nu bevonden.

Nog hooger op leidt het pad, naar de König Otto höhe, 705 voet boven de Sprudel, met inderdaad prachtige uitzigten naar alle zijden, waarvoor de noodige coupures, tusschen het digt geboomte, goede gelegenheid schenken, en daalden wij toen, aan de andere zijde van den berg, steil, wêr [131] naar beneden, waardoor de stad met hare naaste omgeving, zich hier, in al hare bekoorlijkheid van telkens veranderende standpunten, vertoont.

Over de Prager-sstraatweg, leidde onze weg, door de “anlagen”, langs het monument ter herinnering, aan het 500 jarig Jubilaum, van de ontdekking en aanlegging der bronnen, en kwamen we, om 7 uur, terug, om den verderen avond in het Curhaus door te brengen.

De verdienstelijke Cur-kapel, deed zich, in de groote zaal, van dit fraai gebouw, hooren, terwijl het talrijk publiek, naar Duitsch gebruik, intusschen soupeerde.

Donderdag 18 Julij.

Na een gezellig ontbijt, onder de veranda, in Pupp's garten, was, tot myn' spijt, de tijd voor afscheid nemen, al wêer verschenen; met de omnibus van 't Goldenes Schild, reed ik naar 't station, en per sneltrein verder naar Leipzig: Tot aan Eger, waar ik te één uur, arriveerde, was het dezelfde lijn, als voor twee dagen: een oponthoud van anderhalf uur, schonk gelegenheid, om in de uitmuntende [132] stations-restauratie te eten, en ging het van daar, noordwaarts, met prachtig weder, hetwelk de fraaije weg, dubbel schoon deed schijnen, en inderdaad is deze route in tegenstelling met vele van de Noord-Beijersche banen, hoogst bekoorlijk, vooral bij Reichenbach, waar de trein over de meer dan 2000 voet, lange Göltzsch-thal viadukt, een van de trotschte spoorwegwerken in Deutschland, henenrijdt, terwijl het dal, bijna 300 voet lager, zeer naauw tusschen de bergen ingesloten ligt.

Tot Altenberg toe, blijft het landschap immer vol afwisseling zeer fraai, doch van daar tot Leipzig, krijgt men de keerzijde van de médaille te zien, en wordt het erg eentonig.

Gelukkig dat de sneltrein, zonder ophouden dit traject in één uur tijds, doorvliegt. Voor het eerst, zag ik, na vier weken, weder windmolens, die als zoovele oude bekenden, mij eene welkomsgroet, uit het verre vaderland, schenen toe te roepen, dat ik met elke schrede een eind nader kwam.

[133] Om half negen, was de tocht volbragt, en reed ik in gezelschap van een' medereiziger, per droschke, dwars door de stad, van het Beijersche- naar het Magdenburger bahnhoff, waar de pachter van de buffetten, in de bovenvertrekken, een hotel houdt.

Onder weg had men mij dit aangeraden, wijl het, bij 't vertrek op den volgenden morgen, zooveel gemak zouden bieden. Ik logeerde er uitstekend, er kwamen gelukkig, geene nachttreinen, de gewenschte rust verstoren. De ontvangen raad bleek dus volkomen goed, en ging ik mij nu overtuigen, of eene tweede raadgeving, evenzeer steek hield, namentlijk: een bezoek aan het Schützenhaus, en ook dit overtrof verre mijne verwachting.

Ik vond twee groote tuinen, prachtig verlicht, door eene gekleurde gas-illuminatie, die de talrijke fonteinen, en kunstmatige grotwerken, als eene tooververtelling uit de duizend en één nacht, deden schijnen. Vooral de nagebootste grot van Capri, maakte met hare blaauwe kleur, een wondervol effect. Het goede orkest, speelde afwisselend, nu [134] eens in de voorste, dan weder in de achterste tuin, die door een groot, evenzeer geillumineerd gebouw gescheiden zijn, en waarin, bij slecht weer, de uitvoeringen plaats hebben.

Een gezelschap acrobaten, hield het talrijk opgekomen publiek op aangename wijze onledig, doch intéresseerde mij meer, om de tuinen, boven van de verschillende hoogten, of van de torens der nagebootste ruïnes te overzien, bij wijze van vogelperspectief, een aanblik, die de verhalen van "Moeder de Gans", in 't geheugen terugriep.

vrijdag 19 Julij.

Voor de terugrid naar Holland, had ik mijne keuze gevestigd op de spoor over Halle en Hameln, waarbij door eene nieuwe verbindings-lijn, Hannover en Minden, regts blijven liggen; en zoude de sneltrein te half elf vertrekken, zoodat er ruim tijd overbleef om in Leipzig nog eenige uren te wandelen.

De mij, van vroeger bekende Augustus-Platz was het eerst aan de beurt, met het daar[135]aan grenzend, smaakvol aangelegd plantsoen, dat door eene rijke keuze van bloemen en heesters uitmunt, en zijn de waterpartijen, voor het terras, van 't nieuw théâtre zeer bezienswaardig.

Hierna koos ik een gedeelte van de binnenstad, door de Grimaïsche straat, en over de ruime vierkante marktplatz, met het antieke stadhuis, in eenigzints gedruken stijl, en ten slotte een deel der sierlijke cingels met de Blücher- en Fleischer plätze, ter zijde van het station, om daarna de reis te ondernemen, tot bad Oeijnhausen.

Het landschap is verregaand eentonig, maar wordt, achter Asschersleben, wat afwisselender, door de gezigten op het Harzgebergte in de verte, dat men bij Vienenburg het digst nadert; de weg blijft later, immer fraai, doch had de trein, die met den titel van sneltrein preikte, daarvan, alleen den naam, zonder de daad. Zij reed langzaam en stopte aan ieder station, en zelfs aan de kleinste halt, waardoor veel tijd zoek raakte, die aan het half [136] uur oponthoud te Halberstad moest gekort worden, en alle gelegenheid om iets te gebruiken, verloren ging.

Gelukkig dat de restaurateur, de beleefdheid had, om aan een medereiziger en aan mij, eene warme cotelet en eenige andere mondvoorraad, op weg mede te geven, terwijl de conducteur, voor de terugbezorging der borden en glazen zorg droeg.

Om half zeven kwam ik te Oeijnhausen aan, in het Hamelsche Bahnhof, op vrij aanmerkelijken afstand van het dorp, een volslagen gemis van omnibussen of huurrijtuigen en zelfs van personeel, voor het dragen der bagage, gaf blijk, dat deze verbindingslijn nog eerst onlangs was geopend, terwijl bij het Cöln-Mindener-station, aan de andere zijde van de plaats, al deze geriefelijkheden voor handen zijn. De portier belastte zich met de bezorging van 't goed, en moesten de passagiers, te voet, hun' weg zoeken.

Na eenig dwalen, vond ik met een medereiziger, het uitmuntend hotel Vogler [137] en kreeg eene flinke kamer, met fraai uitzigt.

Zaterdag 20 July.

De allerliefste badplaats Oeijnhausen of Rhemen, van jaar tot jaar sterker bezocht, en voortdurend in bloei toenemend, wordt door vele Nederlanders bezocht en is het volstrekt niet zeldzaam, er onze moedertaal te hooren spreken.

De aanleg van den Curgarten getuigt van veel smaak, opgesierd door het nette Curhaus, met verschillende nevengebouwen. De kleine maar vrij goede kapel, deed al vroeg, hare opwekkende toonen, in de reine morgenlucht wêerklinken, terwijl talrijke badgasten rondwandelden, of onder het lommer der boomen, schaduw zochten, voor de warme zonnestralen.

In de groote lanen, hebben tal van winkels postgevat, die allerlei galanteriezaken en luxe-artikelen tentoonstellen, en verrijzen rondom, meer of minder élégante villas, waardoor eene waas van bekoorlijkheid, aan het kleine bad, wordt geschonken, doch zal dit bij een langer verblijf, [138] even als alle andere kleine badplaatsjes, wel wat eentoonig worden.

Te tien uur aanvaardde ik, de tehuisreis, de laatste rid, van mijn vierweek langen zomeruitstap.

Door een liefelijk afwisselend landschap naderde de trein, de stad Osnabrück, die geheel in groen en vlaggen was gehuld, ter eere van een groot zangersfeest, en gaf te Rheine, een oponthoud van 40 minuten, den noodigen tijd, om aan de goede table d'hôte mede te spijsen.

De Nederlandsche grens was nu weldra bereikt, en na eene vluchtige inspectie door de ambtenaren te Oldenzaal, kwam ik over Hengelo en Zutphen om 5 uur te huis.

Vele genoegens had mij deze reis weder geschonken, en mogt ik, in ruime mate de allerprachtigste natuur tooneelen, aanschouwen, die de Alpenstreken zoo kwistig aanbieden.

Als aangename verpoozing van de beroepsbezigheden, schenkt zulk eene [139] tour, nieuwe opgewektheid, bij de beslommeringen, die het dagelijksch leven er zoovele biedt.

Index

- Abfalterbach 24
 Abtenau 34
 Ache, de 28, 30-32, 34
 Achensee 38
 Agordo 21
 Alba 19
 Alléghe 21
 Alleghe, Meer van (Lago di Alléghe) 21
 Alm, de 13
 Alpen, de (Alpenland, Alpenstreken, Alpendal,
 Alpenketen, Centraal Alpenketen, Duitse Alpen,
 Schwabische Alpen, Hoog Alpen, Hoog-
 Alpenpassen) 7, 11, 12, 15, 20, 21, 24, 26-28, 31,
 34, 36, 39
 Alpenclub (Vereins Alp-Club, Alpen-Vereins Sectie,
 V.A.Club) 26, 30, 34
 Alpenclub, Klagenfurter 25
 Altenberg 39
 Ambras. Dorp 17
 Ambras (Amras). Kasteel 17
 Amerika (Vereenigde Staten van Noord Amerika) 11
 Ampezzo 22
 Ampezzodal (Ampezzothal) 22-24, 38
 Bauer's-Wirtshaus. Logement 24
 Tré-Croci, de 38
 Ampezzo-straat 23
 Andraz 22
 Andraz, Castello di. Ruïne 22
 Arnhem 11
 Asschersleben 39
 Augsburg 12, 17
 Auronzodal 23
 Avisio, de 19, 20
 Bad Oeiñhausen *zie* Oeiñhausen.
 Badersee 14
 Pension Baijer 14
 Baedeker. Reisgids 29
 Balkan 17
 Becker, heer T.T. 28
 Behrendt, heer G. 26
 ----, N.N. (echtgenote) 26
 Beieren (Beijeren, Zuid-Beijeren, Ober-Baijern) 7,
 11, 12, 23, 36
 Beijersche Bahnhoff 39
 Belluno 21
 Berlijn (Berlyn) 15, 17, 26
 Bernard, Antonis. Gids 20
 ----, G. Logementhouder, mulder 19
 Bieberwier 16
 Bigontinabeek 23
 Blindsee 16
 Böckstein 32, 33
 Bodekessel, de 13
 Bohemen (Boheme, Bohéme) 33, 37
 Boite (Boita), de 22
 Böse Platte 25
 Bräsig, Onkel. Toneelpersonage 37
 Bräuhaus, het 18
 Brennerbaan tunnel 17
 Brennerlijn 29
 Brennerpas 9, 17, 18
 Brenner-see 18
 Brennerstraatweg 17
 Bricius. Heilige 25
 Briciuskapel 25
 Brixener Klause 18
 Bruchsal (Brüchsal) 11
 Bruck (Brück) 29, 30
 Buchenstein 22
 Buchenstein. Ruïne 22
 Buono *zie* Val-Buono.
 Cadin, de 23
 Callonighe 21
 Calvariën-berg 20
 Campidello 9, 19, 23
 Canazëi 19
 Capri 39
 Caprile 9, 21, 22, 23, 29
 Chiemsee (Chiëm-see) 36
 Christus 25
 Ciretta, de 21, 22
 Constantinopel 25
 Cordévolé, de 21, 22
 Cordévoléthäl 20
 Cortina d'Ampezzo (Cortina, Cortina di Ampezzo)
 9, 22
 Croce Bianco (Witte kruis). Hotel 22
 Crépa, de 23
 Crocipas 9
 Dallwitz 38
 Curhaus 38
 Franz Joseph's brug 38
 König Otto Höhe 38
 Dalmatië (Dalmatie) 17
 Darmstadt 11
 Delden, Augustus Johannes van (broeder) 11
 ----, Mattheus van 7, 16
 Deventer 7
 Döllach 9, 24, 25
 Traube. Logement 24
 Dolomietspitsen 20
 Donau, de 36
 Drau, de 24
 Drei Kreuz berg 38

- Dreithorspitz, de 13
 Drei Zinnen. Gebergte 23, 24
 Duitsland (Duitschland) 31, 39
 Duronbeek 19
 Dürrensee 23
 Eckbauer, de 13
 Eckenberg, de 12
 Edelweiss 26
 Eger, de 38
 Eger 9, 36, 37, 39
 Welzel. Hotel 37
 Ehrwald 16
 Eibsee 14
 Elmau 13
 Emmerich 11
 Eng-pas 33
 Eschenlohe 12
 Europa 30
 Farchant 12, 14
 Fauern, de 28
 Fedajapas 9
 Ferchenbachthal 13
 Ferdinand II. Aartshertog van Oostenrijk 17
 Ferleiten 24
 Fern Pas (Fernpas) 9, 15, 16
 Fernstein. Kasteel 16
 Fernsteinsee 16
 Floissgletscher 25
 Franzenveste 24
 Franz-Joseph's Höhe 26-28
 Fraunalp 28
 Fré 9
 Freiwand, de 26
 Fuscherkarkopf, de 27
 Hoffman's hut 27
 Johann's hut 27
 Fuschenthal 28
 Ober-Fuschenthal 28
 Füscher Thörl. Pas 24, 28
 Fützing 12
 Gaisbergen, de 36
 Garmisch-Partenkirchen (Garmisch) 9, 12-17
 Hotel Post 12
 Wahlartskirche Sanct-Anton 12
 Gastein.
 Bad Gastein 29, 31, 34
 Dorf-Gastein 9, 15, 31, 33
 Gasteiner Ache 31
 Gasteinerdal (Gasteinerthal) 31, 33
 Hof-Gastein 31, 32, 33
 Hof-Gasteiner straatweg 33
 Wildbad Gastein 31
 Unter-Gasteinerthal 33
 Geislinge 12
 Gevaerts, baron 24
 Gisela-baan 29, 30, 34
 Glocknerhaus, het 9, 27
 Godesberg 11
 Gölling an der Salzach (Golling) 34
 Göltzsch-thal 39
 Gossensass 18
 Gothardpas 26
 Grant, Ulysses S. 11
 Grabenbrück 32
 Grainau *zie* Unter-Grainau.
 Graubünden (Graauwbunderland) 31
 Gries am Brenner (Griës) 19
 Griezen 15
 Grödnerthal 17, 18
 Grossarler Ache, de 34
 Grossglockner (Glockner), de 24-26
 Hachthor 24
 Halberstadt (Halberstad) 39
 Halle 15, 32, 39
 Hallein 29, 34
 Hameln 39
 Hannover 37, 39
 Haring, familie 33
 ----, heer 15, 17, 32
 ----, mevrouw (echtgenoote) 15, 17, 32
 Harz, de (Harzgebergte) 13, 39
 Heidelberg 11
 Heiligenblut 9, 24, 25, 27
 Heiligen blute-Tauern, de 24, 28
 Hendschel. Reisgids 11
 Hengelo 40
 Hinter-Rainthal 13
 Hirzbachfall 29
 Hoffman, Carl. Restaurateur 27
 Hohe Göll 36
 Höhendorf 12
 Hohen Fricken, de 14
 Höhlenstein 23
 Holland *zie* Nederland.
 Holzleiten, de 16
 Hongarije 11
 Hötting 16
 Hübner, Th. Predikant 7, 15, 16
 Hüttwinkelthal 30
 Inn, de 16
 Innthal 16, 24
 Innsbruck (Innsbrück) 9, 11, 16, 17, 24, 32
 Duitsch Café 17
 Keizerlijken burg 17
 Schloss Amras 17
 Theresiën-strasse 17
 Tiroler Hoff. Hotel 16
 Irrenlohe 36
 Iselberg, de 17, 25
 Wirthshaus 25
 Italië (Italie) 23
 Johan (Johann) van Habsburg. Aartshertog van
 Oostenrijk 27
 Johannesberg 26

- Jungfernsprung 24
 Jura (Juragebergte) 11
 Käferthal 28
 Kainzenbad 13
 Kapuzinerbergen 36
 Karel II. Duits keizer 37
 Karlovy Vary (Karlsbad) 7, 9, 33, 37, 38
 Café Hirschsprung 37
 Caméra-obscura 38
 Goldenes Schild. Hotel 39
 Hannover. Hotel 37
 König's villa. Hotel 38
 Mühlbron 38
 Prager-straatweg 38
 Pupp. Restauratie 37
 Pupp'sche allée 37
 Pupp's tuin (Pupp's garten) 37, 39
 Schlossberg 37
 Sprudel. Bron 38
 Sprudelstein. Kalkaanslag 38
 Stadt Carlsruhe. Huis 37
 Sutter's zomer théâtre 37
 Karnten (Kärnten) 18, 24, 25, 28
 Glocknerhaus. Logement 25
 Karwendelgebergte 13
 Keulen (Cöln) 11
 Dom (Domkerk) 11
 Rhijnkade 11
 Kitzlochfall 30
 Kitzloch Klamm 9, 30, 34
 Klagenfurter Alpenclub 25
 Klausbrug 23
 Köt-schachthal 32
 Kramser, Johann. Gids 25
 Krmcmmler vallen 31
 Badeschloss. Hotel 31
 Straubinger. Hotel 31
 Kuhflucht, de 12, 14
 Kuhfluchtwaterval (Kuhfluchtvalen) 14
 Landeck 16
 Landshüt 36
 Langkofl, de 19
 Laudró 24
 Leipzig (Leipzig) 7, 9, 39
 Augustus-Platz 39
 Blücher- en Fleischer plätze 39
 Grimaïsche straat 39
 Grot van Capri 39
 Marktplatz 39
 Schützenhaus 39
 Stadhuys 39
 Leisterbachfall 25
 Lend 30, 31, 33
 Anlagen der Präclatur 32
 Café-Bellevue 33
 Kaiserweg 32
 König Otto Belvédère 32, 33
 vervolg Lend
 St Nicolauskerk 32
 Schwarzenberger-Anlagen 33
 Schwarzen Lisl. Café 32, 33
 Straubinger. Hotel 31, 32, 33
 Zur Post. Hotel 33
 Lermoos 16
 Liechtensteiner Klamm 9, 33
 Lienz (Liënz) 24
 Liënzer Klause 24
 Lissabon 38
 Lodewijk I. Koning van Beieren 36
 Loisach, de 12, 14
 Loisachthal 16
 Lombardije (Lombardijsche vlakte) 11
 Löwe, heer M. 17
 Magdenburger bahnhoff 39
 Mainz 9, 11
 Hotel de Hollande 11
 Mannheim 11
 Marmarole, de 23
 Marmolada (Marmolata, Marmolatagroep) 19, 20, 22
 Albergo-alla-Marmolada 21
 Martinswand 16
 Maximiliaan II. Duits keizer 16
 Maijrhoven 31
 Mezzodi, de 20
 Minden 39
 Misurina, de 23
 Misurina, Lago 23
 Mittenwald (Mittewald) 13, 14
 Moeder de Gans. Sprookjes 39
 Möll, de 25
 Möll Tal (Möllthal) 25
 Monte-Civetta 21
 Monte-Crépa 22
 Belvédère 22
 Monte-Cristallo 22, 23
 Monte-Lagazuoi 22
 Monte-Nuvolau 22
 Monte-Pizzo 21
 Monte-Popéna 23
 Monte-Sorapiss 22, 23
 Monte-Tofana 22, 23
 Monte-Vernel 20
 Mohr, heer H. 26, 27
 ----, N.N. (dochter) 26
 Moskou 33
 Mozart, Wolfgang Amadeus. Componist 35
 Mühlthal 12
 München (Munchen) 9, 11, 12, 27, 36
 Hotel Rheinischer-Hoff 12
 Murnau (Mürnau) 12
 Nassereit 15, 16
 Nassfeld 27
 Nederland (Holland) 32, 39

- Noord-Amerika *zie* Amerika.
 Ober-Au 12
 Ober-Grainau 13
 Ober-Miemingen 16
 Obsteig 16
 Ochsenplatte 25
 Oeijnhausen, Bad 9, 39, 40
 Cöln-Mindener-station 40
 Curgarten 40
 Curhaus 40
 Hamelsche Bahnhof 40
 Vogler. Hotel 40
 Offenauer berg 34
 Oldenzaal 39
 Oostenrijk (Oësterreich) 7, 17, 27, 29, 35
 Osnabrück 40
 Ospitale 23
 Padon, de 20, 21
 Partenkirchen *zie* Garmisch-Partenkirchen.
 Partnach, de 12
 Partnachklamm 13
 Partnach-thal 13
 Pasing 12
 Pas-Lueg 34, 36
 Pasterze, de 9, 25, 26
 Pasterzen-gletscher 24, 25, 26
 Patscher Kofl, de 17
 Pénia 19, 20
 Pest (Pesth) 36
 Peter de Grote. Tsaar van Rusland 37
 Peter en Pauldag 16
 Pettorina (Val-Pettorina). Waterval 20
 Pettorinabeek 20
 Pezzè, familie 22
 ----, N.N. (Signora). Logementhoudster 21
 ----, N.N. (zoon, Signor Pezzè) 21
 Pfandlbach 26
 Pfandlscharte. Pas 9, 24, 25, 26, 27
 Elisabeth's Ruhe. Logement 25
 Het Glockner Haus. Logement 25
 Pfandlthal 27
 Pforzheim 28
 Piève-di-Livinalonge 22
 Pinzgau 29, 30, 31, 33
 Plan. Herberg 18
 Plankenau 34
 Plattkofl, de 19
 Ploner. Herbergier 23
 Pocca 22
 Pockhorn 25
 Pongau 31, 33
 Pontresina (Pontrésina) 28
 Praag 38
 Präclatur 33
 Pruisen 17, 31
 Pusterdal (Pusterthal) 18, 23, 24, 25
 Putzenbacher. Logementhouder 24
 Rainer, Erzherzog 35
 Rainthal *zie* Hinter-Rainthal.
 Ramsau, de 12
 Rauriserache, de 30
 Regensburg 36
 Reichenbach 39
 Reider, Frits. Toneelschrijver 37
 Rheine 40
 Rhemen 40
 Riedl von Riedenstein. Porseleinfabrikant 38
 Riënz, de 23, 24
 Riënz, de Zwarte 24
 Rigi, de 26
 Rimbianco. Waterval (val) 24
 Rinzgau, de 30
 Rocca 20, 21
 Rodella, Col della 19, 20
 Roseggletscher 28
 Rosenheim 36
 Rudi-di-Andraz, de 22
 Rusland 37
 Ruster-ausbruch. Wijn 35
 Rijn, de (Rhijndal) 11
 Saale, de 15
 Saalfelden 29
 Salzach (Salzache), de 30, 34
 Salzachthal 33
 Salzburg 7, 9, 11, 29, 31, 34-36
 Bürgerwehr. Restauratie 36
 Capittel-Schwemme 35
 Carolinen-höhe 36
 Cosmorama 35
 Curgarten 35, 36
 Curhaus 35
 Dom (Domkerk) 35
 Goldne Krone. Hotel 34, 35
 Hoffbrunnen 35
 Hohen-Salzburg. Vesting 36
 Hotel de l'Europe 34
 Kettensteg. Brug 36
 Mirabél paleis (Schloss Mirabél) 34, 35
 Mönch's-berg 35, 36
 Mülln. Voorstad 36
 Neuthor. Tunnel 35
 Rezidents-platz 35
 St Peters-Stiftskeller 35
 Salzburgerland 28
 Salzkammergut 34
 Schachenalp, de 13
 Schareck, de 32
 Schluderbach 23
 Zum Monte Cristallo. Gasthuis 23
 Schmittener Höhe (Schmittenhöhe) 30
 Schoker. Logementhouder 25
 Schreckbrücke 32, 33
 Schijnstrasse 31
 Sedan (Sédan) 27

- Sellajoch 19
 Sellapas 9, 18
 Serrai-di-Sottoguda, de 20
 Sigmundsborg. Ruïne 16
 Simm-see 36
 Sint-Catharina (St Catharina) 18
 Tischburg. Kasteel 18
 Sint-Johann (St Johann) 33, 34
 Sint-Maria (St Maria) 18
 Sint-Ulrich (St Ulrich) 9, 17, 18
 De Erven Purger 18
 Weisses-Rösl of Post. Logement 18
 Sint-Wolfgangsbad (St. Wolfgangsbad) 29
 Siorpaes, Santo. Gids 23
 Sottoguda 20
 Spaeth J'. Kassier 35
 Spielman, de 27
 Starnberg 12
 Starnbergersee 12
 Steinach 18
 Stiermarken 18
 Stuttgart (Stüttgart) 11, 12
 Tannengeberge (Tannengebirge) 34, 36
 Tassathal (Boven-Tassathal) 18, 19, 20
 Al Mulino. Logement 19
 Tauern, de (Tauernketen) 29
 Taxenbach 9, 30
 Taxwirth. Logement 30
 Tedaja-joch 21
 Tedaja-pas 20
 Telfs 16
 Tepel, de 37, 38
 Terleiten 9, 28
 Fauernhaus. Logement 28
 Lukashandwirth. Logement 28
 Tirol 7, 11, 16, 18, 23, 24, 25, 30, 34, 35, 38
 Toblach 9, 23, 24
 Toblacher-see 24
 Tranzensveste 18, 24
 Tré-Croci, de 38
 Tré-Croci, Passo di 23
 Tschürgant, de 16
 Turkije 17
 Tusch 29
 Tuschenthal 29
 Ulm 12
 Unter-Grainau 13, 14, 15
 Untersberg, de 36
 Val-Buono 23
 Valzargo, de 22
 Valzargopas (Passo-di-Valzargo) 9, 22, 26
 Verenigde Staten van Noord Amerika *zie* Amerika.
 Vienenburg 39
 Villach 24
 Vorder-Graseck. Forsthaus 13
 Waidbrück 17, 18
 Walchensee 12
 Walhalla 36
 Wallnerhut, de 26, 27
 Watzman, de 29
 Weicheelbachthal 29
 Bären-Wirthshaus 29
 Weilheim 12, 14
 Weissensee 16
 Welser, Philippine. Aartshertogin van Oostenrijk 17
 Wettersteingeberge 12, 13, 16
 Wettersteinwand 13
 Wildbad (Wildbad Gastein) 31, 32
 Den Goldnen Adler. Hotel 31
 Straubinger. Hotel 31
 Wilhelm I. Koning van Pruisen en keizer van
 Duitsland (Duitschen Keizer) 31, 33
 Wilten. Abdij 17
 Winklarn 25
 Wolkenstein 18
 Wolkenstein. Ruïne 18
 Wörgl 29
 Worms 11
 Würmsee 12
 Würmthal 12
 (Württemberg) 11
 Zell am See (Zell) 9, 29
 Braü. Hotel 29
 Kronprinz Von Oësterreich. Hotel 29
 Zum-Lukashausl. Logement 29
 Zur Post. Hotel 29
 Zirl 16
 Zlapfall 25
 Zugspitze, de (Zugspitz) 13-16
 Zutphen 40
 Zwitserland 16, 23, 30, 35

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA
Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF
Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	8.-
3	NAAR PARIJS
Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7.⁵⁰
4	LIEVE NAATJE
Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8.⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND
Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8.⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT
Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO
Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK
Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7.⁵⁰
9	BANKROET
De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17.⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN...
De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijhuizen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT
De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO
Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR
Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT
De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-

15 EEN HELE COURANT	
De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16 REISEBOEK	
Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	8.-
17 DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN	
Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18 OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS	
De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19 LIEVE PAPA!	
Brieven van W.B Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	14.-
20 AANGENAME RENCONTRES	
Drie reisherinneringen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-
21 PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAIJERS EN PISANGS	
Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22 SCHOUWSPLEN	
Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23 HET ANKER WORDT GELIGT	
Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	14.-
24 HERINNERINGEN AAN DUITSLAND	
Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25 EN ROUTE	
Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9.⁵⁰
26 EER EN LUISTER	
Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9.⁵⁰
27 TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN	
Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28 GEFNUIKTE AMBITIES	
Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-

- 29 EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP**
Een reis door Graubünden en Glarus 1875 **8.-**
- 30 AFGEZEIJLD**
Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783 **7.-**
- 31 ONBESCHRYFELYK GROOTSCH**
Een wandeling door Zwitserland 1869 **9.-**
- 32 WILDROMANTISCH**
Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878 **5.-** Digitale uitgave

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE
Tel.: 0578 614388. E-mail: jcstreng@planet.nl